

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 9

Broj 5

Maj 2016

Predrag Finci

Granica pisanja

1.

U enciklopedijama piše: Primno Levi (1919-1987), veliki talijanski pisac. Baš tako piše. A Levi je u potpunosti postao pisac pod teretom životnog iskustva. Izrastao u pisca u krajnjoj situaciji. Da u nju nije dospio, nikada ne bi postao takav pisac. Doduše, od ranih dana je pomalo pisao, mnogo čitao,¹ izuzetno pismen bio, njegovao lijepu rečenicu, vraćao se velikim piscima, o pročitanom mnogo i često razmišljao. Bio je po profesiji kemičar, ali je obrazovanjem i sklonostima bio spreman postati piscem. Onda je opisao ono što ga je snašlo. Opisao doživljaj u kojem je nestajao život. Bilo je još onih koji su opisivali svoje životno iskustvo, od sjajno opisanih zgoda Giacomo Cassanove do priče o zalazu jedne klase iz pera Giuseppea Tomasija di Lampeduse (ovdje ostajem kod talijanske literature), ali još nije bilo onog koji je opisivao svoju smrt. A upravo to je bio logor: vrijeme smrti. Možda bi za nekoga tko je bio mistik ili pjesnik to bilo manje čudno, manje zastrašujuće, manje kao tema izazovno, mnogo manje nego za kemičara, koji je baratao elementima, tvarima, živim i neživim u kojem nema osjećaja, bola, tuge, uništenja, za kemičara kome je život bio život elemenata, a onda se život znanosti i njegov osobni život izvrnu u surovi znanstveni i robovlasnički eksperiment, u logor uništenja. U neživot.

2.

Primo Levi se rodio u Italiji, u Torinu 1919. Rano je stekao klasično obrazovanje, a kasnije studirao kemiju. Bio je tih, pomalo samotnan momak, dobar,

¹ O tome svjedoči i izbor njegovih najdražih literarnih djela, koja su za Levija bila drugačiji način da izgovori svoje ja. Vidjeti: Primo Levi, *Traganje za korijenima. Osobna antologija*. Pogovor Marco Belpoliti. Preveo i uredio Tvrtko Klarić. Zagreb 2008, str. 244.

ponajbolji učenik i student, zbog čega ga stariji nisu voljeli, bili grubi prema njemu, pa je on radije bio u ženskom društvu. Volio je čitati i planinariti. Osjećao se Talijanom, čak bio pridružen najprije školskoj, a poslije studentskoj fašističkoj organizaciji, sve dok ga fašistički Rasni zakon, donesen 1938, ne obavijesti da je Židov, ne može više na fakultet, ni dobar posao ne može dobiti s takvim imenom, nije „prave nacije“, nije ni Talijan. U ratu se pridružio talijanskim partizanima. Zarobljen je 1943. Znao je da partizane Nijemci odmah strijeljaju i on možda po prvi put u životu reče da je Židov. Otpremili su ga u koncentracioni logor. Preživio je i umro mnogo kasnije, iznenada, 1987, kada se bacio ili slučajno pao niz stepenice, u istoj kući u kojoj se rodio.

3.

Biografija dakle kaže da je Primo Levi bio po obrazovanju kemičar. Bio je židovskog porijekla, do čega nije držao sve dok na vlast u Italiji ne dođe militantni nacionalisti, Mussolinijevi fašisti. Jedan rasistički zakonski ukaz odvoji ga od zemlje kojoj je potpuno pripadao. Levi je bio u toku II svjetskog rata partizan, dakle na dva načina i iz dva razloga se borio protiv fašizma. I zato je dva puta trebao biti ubijen, a na život, zatočen, mnogo više nije računao. Odmah poslije rata, 1946, evo tome sedamdeset godina, napisao je što mu se dogodilo, svoje iskustvo sklopio u knjigu *Ako je to čovjek?* Nekoliko izdavača je odbilo njegovu prvu knjigu, njegovo svjedočenje o Auschwitzu.² Ljudi to neće čitati, neće ni da znaju kakav sve može biti čovjek, ni što sve može učiniti svom bližnjem. Ono što je pisao nije moralo biti ni objavljeno. Ali je jednom moralo biti rečeno.³ Prava

² Prva koja je rukopis odbila bila je Natali Ginzburg, i sama Židovka, a muž joj ubijen u fašističkom zatvoru. O tome: Tim Parks, *The Mystery of Primo Levi*, New York Review of Books, 5. novembra 2015. Tekst je objavljen u povodu izlaska sabranih djela Prima Levija u SAD.

³ O problemu neizrecivog i drugim aspektima umjetničke produkcije koja se bavi temom Holokausta diskutirao sam u knjizi *Umjetnost uništenog: estetika, rat i Holokaust* (Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2005.) i ovdje ih neću ponovo tematizirati.

književnost je sila, navala koja izlazi iz pisca, mora van. Pisac je onaj koji mora kazati svoje. Mora postati pisac. Zato je i Primo Levi bio pisac. Pisac iz nužde. A koji je iz nužde pisac uvijek je dobar pisac. Ili još bolji.

4.

Umjetnost mnoge otjera od sebe. Ona zahtijeva predanost, strpljenje, bespogovornu odanost, ona zahtijeva da je njen sljedbenik i sužanj zasluži. Svačiji život je možda roman, ali malo koji treba biti napisan. A treba biti napisan samo onaj koji može biti napisan na izuzetan način. Zato je u svakom pisanju presudan pisac, a ne događaj. Po daru pisaca događaj postaje veliki. Ali, postoje izuzetni trenuci, kada se dogodi logos djela. Kada se riječ useli u pisca i mora biti rečena, kada je djelo sudbina svog pisca. Kada događaj stvori svog pisca. Takav jedan, presudni događaj stvori pisca, stvori Prima Levija.

5.

A stvorio je pisca, jer ono o čemu je Primo Levi pisao nije bila literatura, simboli, metafore, zamisli, nije bila konstrukcija, stvorio ga je jer je morao i znao podnijeti izvještaj o životu, o temeljnom uništenju, o sudbinskom. Zato je Primo Levi postao pisac. Glasnik. Izvjestitelj o stvarnom s onu stranu stvarnosti. Bilježnik smrti. Ili je možda – strašne li misli? – baš sama smrt njega natjerala da je opiše?

Levi je bio borac. Nije se lako predavao. Htio je preživjeti da bi ispričao svoju priču, prenio drugima svoje iskustvo, podnio svoj "izvještaj" iz neznane realnosti,⁴ u tekst pretočio priču koja je skromna i nerazumljiva poput priča iz *Biblije*, ali zar to nisu priče jedne nove *Biblije*? Ovdje umjetnik nije okružen svojim vizijama; on ih je vidio, živio s njima,⁵ jer je bio "presaden u okoliš koji je monstruozan ali nov, monstruožno nov".⁶ Levi u razgovoru sa Philipom Rothom veli da je njegova knjiga nastala "bez određene literarne namjere",⁷ i da je za njega samog

⁴ Primo Levi, *Ako je to čovjek?*, str. 41.

⁵ Op. cit., str. 78.

⁶ Philip Roth, *A Conversation with Primo Levi*, in: Primo Levi, *A Survival in Auschwitz. The Nazi Assault on Humanity*, trans. Stuart Woolf, New York 1996, str. 180. *Preživjeli u Auschwitzu* je američki prijevod Levijeve knjige *Ako je to čovjek?*, naslov koji po mišljenju izdavača unosi u Levijevo svjedočanstvo o logorskom iskustvu notu borbenosti i optimizma (a slično tome je naslov Levijeve knjige *Primirje (La tregua)* preveden kao *Ponovno buđenje, Reawaking*), što je, rekao bih, sasvim neprimjereno Levijevom turobnom logorskom iskustvu i njegovoj tvrdnji da su u logoru preživjeli okrutni, egoisti i glupi, a „najbolji umrli“.

⁷ Op. cit., 182

njegova knjiga o Auschwitzu "bila ... oslobađajuća knjiga".⁸ Pisanje je bilo oslobađanje iz ropstva logora i vlastite traume, kraj zatočeništva. Ako se takvog iskustva čovjek ikada može osloboditi, ako ne ostaje vječiti zarobljenik svog traumatičnog iskustva. Svoj vlastiti zatočenik.

6.

Pisao je poeziju, prozu, eseje. Najpoznatije knjige su mu *Ako je to čovjek?* (1947), *Periodički sistem* (1975), *Ako ne sada, kada?* (1982) i *Potopljeni i spašeni* (1986).

Knjige su mu prevedene na mnoge jezike, dobile niz nagrada i pohvala, a knjiga *Periodički sistem* proglašena je najboljom znanstvenom knjigom svih vremena.⁹

Neću opisivati Levijeve knjige. One su bolje od svakog opisa. Treba ih čitati, one to zaslužuju.

7.

Pisao je najviše i najbolje o svom iskustvu koncentracionog logora. O dobu kada je do kraja pritjeran uz sebe. O sebi kao čovjeku na kraju postojanja. O kraju. O „potpuno spaljenom“. Znače li njegove riječi o Holokaustu još uvijek nešto, imaju li još nekog smisla? I kome? Pisanje o uništenju danas završava u praznini, u emocionalnom nedodiru, u ravnodušnosti, čak u poricanju događaja. U najboljem slučaju smatraju se „umjetničkim djelom“, a ne izvještajem o stvarnom događaju. Upravo zato se „historija ponavlja“. Kada netko kaže „Lažu“, sprema svoju propast. Kada kaže „Nije bilo“, pristaje da mu se dogodi. Svaki koji takvo nešto izgovori već kažnjava sebe ili nekog svog bližnjeg u budućnosti. Ali, kada pažljivo pročita, kada shvati, razumije, kada preuzme muku Drugog postaje biće, samog sebe spašava. To je osnovna pouka mučnih, krajnjih situacija: postoje samo dobri ljudi. Oni drugi to nisu, nisu ljudi jer ne brinu ni o sebi ni o Drugom, nisu dobri, ne žele shvatiti što sve čovjek može biti i zato ih jednom neće biti. To je Levijeva poruka iz tame. To je ono što osvjetljava i čuva svijet.

8.

Ne znamo je li još nešto htio reći. Je li nešto drugo htio reći. Ni za Paula Celane ne znamo. Na kraju svakog velikog kazivanja ostaje šutnja. Što je rana dublja, šutnja je manje objašnjiva, ali više razumljiva.

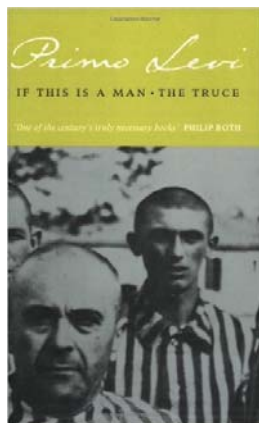
U velikom djelu uvijek je nešto prikriveno, ponešto utajeno, a uvijek u njemu nešto novo, tek u novom

⁸ Op. cit., 186

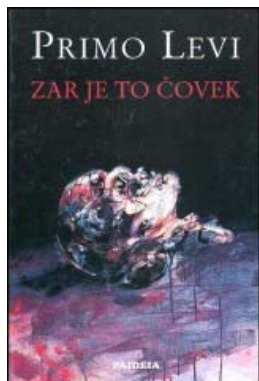
⁹ U konkurenciji su bili, između ostalih i Konrad Lorenz, Richard Dawkins i Charles Darwin. O tome vidjeti tekst Jamesa Randensona u: *The Guardian*, 21. oktobra 2006.

čitanju shvaćeno, tek otkriveno, iz djela i njegovog novog razumijevanja nastajuće. I u životu njegovog autora uvijek ostaje nešto nedorečeno. Nešto potpuno i zauvijek njegovo. A upravo u tome što je njegovo počiva nedokučiva tajna njegova djela, djela u kojem je sve rečeno, a ipak, ima još nešto, što je možda pokušao, htio, nešto što čitatelj sluti, ono *još nešto* koje i za pisca i za čitatelja ostaje neizgovorivo, ali kao osjećaj trajno prisutno.

A kada je Primo Levi i njegovo djelo u pitanju onda ima i nešto mimo, prije i poslije teksta: događaj sam. Događaj koji je stvorio ili barem označio svog pisca, pisca koji nas uvijek vraća događaju uništenja. Kada pisac kaže sve što hoće, najbolje što može, opet ostaje nerečeni događaj. Ostaje opis neopisivog, opis u kojem pisac svakom riječju dodaje riječ tišini, priznaje svoju nemoć, a sva njegova moć pisanja potvrđuje snagu uništenja, snagu iščeznuća života, vlast praznine, trijumf ništine, iza koje ostaje samo tutanj tišine. Ostaje pisanje i svjedočenje koje završava nijemošću, pisanje koje jedino do kraja otkriva prirodu uništenja, iako ni ono to ne može, jer pisanju, svakom kazivanju, uvijek nešto, ono krajnje, izmiče. Ostaje tekst koji je muka pisca i stravičnost događaja. Ostaje tekst koji je izašao iz muke, a vodi u muk. Snaga teksta i silina uništenja u jednom. U jednom pisanju, u opisu jednog iskustva, u jednom piscu. U piscu, kakav je veliki Primo Levi.

Autor ovog teksta, Predrag Finci, smatra da je primereniji naslov knjige o kojoj piše *Ako je to čovjek?* (kao engleski prevod), nego *Zar je to čovjek?* kako je knjiga objavljena u Hrvatskoj i Srbiji

Anis Bajrektarević

Bliski istok i još bliži Brisel

Diljem EU stalno kruži jedna te ista tvrdnja: 'multikulturalizam je mrtav u Europi'. Je li umro ili ga se možda boje?...Toliko za sve nas od zbirnog skupa europskih nacional-država koje vole romanizirati svoju pojavnost – u jednog megararaciji dogmatskog univerzalizma prikazujući nam se kao koherentna unija, kao da je taj skupa država sam od sebe živio dugu, harmoničnu i vjerodostojnu povjest multikulturalizma.

Pa je tako ova gornja tvrdnja, naravno, netočna. Uz to je i cinična, jer namjerno obmanjuje. Nije ni čudno, jer je taj konglomerat država-nacija/EU, tiho kapitulirao budući je ćutke predao jednu od svojih najvažnijih debata – onu o evropskom antifašističkom identitetu, ili drukčijatosti – strankama ekstremne desnice. Ovu kapitulaciju je pratio cijeli niz selektivnih i kontraproduktivnih spoljnopolitičkih akcija Unije tijekom dugog niza godina.

Ponovljena Pariška i ova nova, Briselska umorstva, koja je teško pojmiti, još će više potaknuti i podgrijati ovakve tvrdnje. Ipak, ovakove diskusije pate od iste bolesti, jer se od početka zasnivaju na posve pogrešnim i zavaravajućim premisama. Terorizam, teror, terorizam! - Ali, teror je taktika, a ne ideologija. Kako bi netko mogao započeti i pobijediti u ratu koji se vodi protiv taktike – to je teška glupost. (U tako postavljenim uvjetima jedino što se može osvojiti jesu uvećani budžeti obavještajnog aparata – naravno na uštrb elementarnih prava i sloboda, kao i u sličnim slučajevima u prošlosti do sada.) Atentatori na pariški satirički magazin (i talačka kriza koja je zatim uslijedila), krvavi petak u novembru (gdje su nasumice ubijani pretezito mladi sa glazbenog koncerta), kao i crni Briselski utorak smatraju se tzv. islamo-fašistima. Činjenica da su ove osobe (ponovo!) arapsko-muslimanskih korjena, te očito klero-indoktrinirane, ne čini ih manje fašistima, manje Europljanima, niti može osloboditi/lišiti Europu glavne odgovornosti koju ona snosi ovdje. Način na koji definiramo ovaj izazov dati će nam ujedno i odgovor na pitanje da li živimo istinskoj demokratiji ili smo samo zaslijepljeni njenim formaliziranim prividom.

Fašizam i njegov zli blizanac, nacizam, 100% su evropske ideologije. Također, neo-nacizam koji nesmetano buja danas diljem Starog kontinenta, izvorno je Europski koncept. Našu bi današnjicu mnogi čak opisali kao: jedna über-ekonomija u centru kontinenta, sa svih strana okružena neo-fašizmom u porastu.

Kako drugačije objasniti promjenu pomozite-našu-obnovu/dobrodošli-gastarbajteri slogana nakon II S.R. do stašnog pokliča Auslander raus/stranci-napolje, obrta koji se desio u zadnje dvije i pol decenije – od vremena totalnog ‘triumfa slobodne volje’ – pada Berlinskog zida. Odjednom, Europski očistivači nacio-nalnih mrlja pojačavaju glas: ‘prestanite poganiti našu krv, treba nam de-ciganizacija’ naših društava, kao da se to povjesno nije svaki puta završilo na jednom jedinom mogućem ishodištu – samo-barbarizaciji. Kao odgovor, socijalno marginalizirani i getoizirani ‘stranci’ pozivaju na stvaranje gastarbajterskih partija. I zbilja, prve takve političke stranke stranaca već su stvorene u Austriji, Njemačkoj, Francuskoj i Nizozemskoj. Njihov prirodni koalicioni partner nikada neće biti netko od velikih partija centra. Do sada smo trebali naučiti kako se kanalisanje socio-ekonomskog nezadovoljstva i generacijskog razdora uz pomoć etničkog inženjeringa ima završiti, zar ne?

Stari kontinent nastojao je usporiti i odgoditi svoju duboku gospodarsku i demografsku kontrakciju stalnim pritiskom/ometanjem na svojim periferijama. Posebice se grubo i dugotrajno mješajući u unutrašnje stvari Balkana, Crnog mora/Kavkaza te MENA (Bliski istok – Sjeverna Afrika). Šta je sada epilog toga? Ozbiljna demokratska recesija. Koga okriviti za to strukturalno, trajno civilizacijsko nazadovanje Europe? Je li činjenično točno ili je samo zgodno optužiti gomilu korisnih idiota koji su se vratili kući s borbenim navikama, naoružani puškama i gnjevom europske proizvodnje, te tako zloupotrebjeni?

Moj je glas bio jedan od mnogih koji je uključivao i opće znana imena poput Umberto Eco, Bono Vox i Kishore Mahbubani – prakticirajmo umjerenost i dijalog; ohrabrimo snage tolerancije, mudrosti i razumijevanja; prestanimo podržavati i promovirati etno-fašizam u bivšoj Jugoslaviji i Ukrajini. Ovi su savjeti bili i ostali najčešće ismijavani i prešućivani, ili u najboljem slučaju, ignorirani. I tako se zbiva upravo obrnuto; ono što EU konstantno hrani i hvali putem svojih vijeća, vojne čizme i humanitarne pomoći počevši od Bosne prije 25 godina, zatim Bliskog istoka, te trenutno Ukrajine, daleko je od strategije konstruktivnog angažmana i dijaloga, a mnogo je bliže prekrajanju povjesti, te kultu smrti, destrukcije, podjela, isključivosti i fašizma u ovoj vožnji u rikverc.

Neki od najozloglašenijih režima na ovoj planeti promovirani su i glorificirani diljem EU – uključivši velike sportske događaje i neke od najpopularnijih sportova. To sve unatoč činjenici da neke od ovih nasljednih teokracija navode kao krivično dijelo – te brutalno to nameću baš poput europskih nacista 1930-tih – ukoliko se cijelokupno pučanstvo ne pokorava jednoj jedinoj propisanoj religiji – onoj državnoj. Sa

druge strane, europski bedem multikulturalnosti – Sarajevo, biva pod barbarskom opsadom i bombama 1.000 dana – a sve to na svega sat leta od Brusselsa. Štoviše, i 20 godina nakon što je bila žrtvom nezamislivog genocida, Bosna ostaje jedina država u svijetu, članica UN-a, koja ne može ostvariti svoj suverenitet. Ona je pod administrativnom okupacijom od strane mlitave i nazadne međunarodne birokracije (čiji učinak i odgovornost nitko ne provjerava, niti ta tjela podvodi pod demokratsku kontrolu). To su uglavnom nesrazmjerno visoko placeni europski, isluženi aparatčici, koji su institucionalizirali segregaciju u ovoj, prvo žrtvovanoj a zatim kriminaliziranoj, zemlji.

Uzvišene kolijevke milenijski dugog multikulturalizma – neke od najsvjetlijih vertikalna cijekupne ljudske civilizacije kao što su Jeruzalem, Bagdad i Damask, još uvijek trpe neizdrživi horor izvana nametnutih, protupovjesnih razaranja materijalnog i duhovnog, mržnju i čistke. Sa tako mršavim ‘izvoznim’ rezultatom, tzv. univerzalizam Europskog političkog sustava, čak i njegove povjesne perspektive više ne privlače nikoga.

Europa još uvijek prkosi očitom. Nema trajnog mira u kući ako je unaokolo sve uzburkano. Je li tako, upitajte Amerikance koji žive na granici s Meksikom, ili Turke koji žive uz sirijsku granicu. Tako je strašni masakr u Parizu (i pucnjava po gradu koja se nije ni nakon par dana stišavala) samo jedno bolno podsjećanje na to koliko je EU uistinu samu sebe već izolirala. Već nerazumno dugi period Europa je na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi promovirala sve i svašta, osim stabilnosti i prosperiteta koji je Europi donio njen postratni socio-gospodarski model. Nije stoga čudno da je Europa danas, umjesto naprednim susjedima, okružena pojasom političko-vojne nestabilnosti, te socijalno-gospodarskim očajem – od Ukrajine, Balkana do Bliskog istoka i Sjeverne Afrike, otkuda nadiru bezbrojne izbjeglice. (Koliko se puta povjest treba ponoviti? Kolonijalna sveprisutnost i gospodarski šovinizam jučer u inozemstvu – predstavlja moralno samoubojstvo danas kod kuće. U tom smislu treba promatrati i nedavnu Oxfamovu studiju ‘Wealth: Having it All and Wanting More’, iz Januara 2015, koja dokumentirano govori o enormnom bogatstvu 1% za posljednjih 25 godina, te njihovom daljnjem ubrzanom bogaćenju. Situacija u kojoj će se oni 99% posve pogrešno žaliti kao žrtve, mada su oni primarni, sustavni i dugogodišnji krivci za takvo stanje.)

Međutim, gdje nema prilike, treba dati barem (lažnu, Proljećnu) nadu. I to je ono čime je Europa oduševljeno pomagala na Bliskom istoku: Oblik islama kojeg je Europa podupirala na Bliskom istoku jučer, jeste oblik islama (ili bolje rečeno, fašizma), koju smo dobili danas i u kršćanskoj Europi, i u

kršćanskim sredinama u Iraku, Siriji, i Lebanonu. Tako, kroz svoje reakcije na Balkanu, Bliskom istoku, Sjevernoj Africi i na ukrajinsku krizu, EU je stalno gubila širi uvid, jasno usaglašenu politiku cjelovitog uključivanja svih u njenom strateškom okruženju. EU je sve to promašila – iako ima institucije, povjesno sjećanje na II S.R., interes kredibilitet i znanje da izbjegne greške. A te iste greške je napravila ranije u vlastitoj kući; povlačila se na temu jednog od najvažnijih od svojih izazova – onoga o europskom identitetu, antifašizmu i drukčijosti, pred partijama eskapističke politike (politike u povlačenju) koju u Zapadnoj Europi sada opredmećuje još samo desnica. (Baš to danas vodi tzv. zapadne demokracije u bezizlaz glasačkog cikličnog razočarenja koje se vrti poput vrzinog kola: biraj i zažali, biraj protiv prethodnih i zažali, biraj pređašnje i zažali ponovo – tj. trivijalizaciji naših društveno-političkih sadržaja iliti formalizaciji suštinske demokracije.)

Konačno, ‘posljednji svjetski kosmopolit’, kako EU sebe samu voli prikazivati, ugrozila je vlastitu perspektivu i diskreditirala svoj vlastiti princip snaga nenasilne promjene (transformative power). Dobitnik Nobelove nagrade za mir 2012 – EU, je potkopala svoj vlastiti institucionalni temelj: principe iz Nurnberga i jasnu antifašističku ostavštinu (UN i Savjet Europe), Barcelonski proces kao poseban segment europske politike prema susjedima na liniji od Maroka do Rusije (EU) i Euro-Mediterransko partnerstvo (OSCE).

Jedini direktni način uključenja Kontinenta bio je u rasponu između selektivne diplomatske delegitimizacije, satanizacije u medijima, te maskiranih napada pod lažnom zastavom ili posrednih intervencija, sve do kaznenih vojnih operacija koje su provodile ‘ad hoc koalicije voljnih’ u kojima je dominirala Atlansko-centralna Europa spram Balkana, Iraka, Libije, Sirije, Ukrajine. Prirodno, to je rezultiralo masovnim prilivom izbjeglica, posljedica na koju Europljani, nenavikli na drukčijost, obično odgovaraju kriminalizirajući migracije, te penalizirajući način života imigranata. Konfrontaciona nostalgija opet je prevladala nad svim što je od vitalne važnosti za našu budućnost: dijalogom (instrumenti) i konsenzusom (institucije).

Posljedice su veoma upečatljive i vrijedi ih podvući još jednom: vrsta islama koju je Europa podupirala (i sredstva korištena za to) na Bliskom istoku jučer, jeste vrsta islama (i sredstva koja on koristi) kojeg je Europa dobila danas. Stoga i ne treba da čudi da je islam u Turskoj (ili Kirgistanu i Indoneziji) širok, pomirljiv i oslobađajući, dok je onaj u Atlansko-centralnoj Europi nasilno isključiv, skučen i osvetoljubiv.

Naš hitni zadatak – ako ozbiljno promišljamo Europu – jeste denacifikacija. Ne jednokratani događaj, već

trajni proces. Krenuti treba u isto vrijeme od Bosne, Ukrajine i Brisela – odmah.

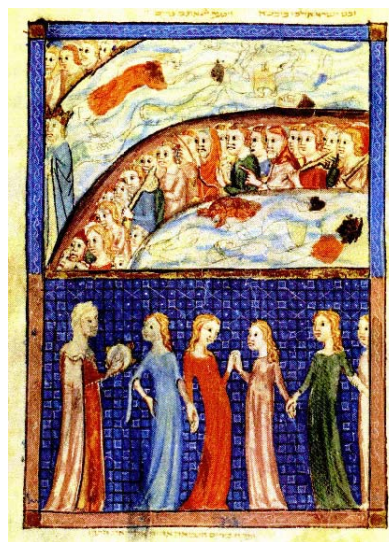
Stavovi izrečeni u ovom tekstu odražavaju autorovo lično mišljenje, ali ne nužno i stavove portala.

(Vijesti.ba)

- See more at: <http://vijesti.ba/clanak/303128/bliski-istok-i-ios-blizi-brisel>

Izlazak

Putovanje u Obećanu zemlju nekada je trajalo 40 godina

Granice mogućeg danas se neverovatno šire

HAG SAMEAH

Olivier Roy

Europski korijeni islamskog radikalizma

Suprotno od onoga u što se vjeruje - da su mladi počinitelji islamskih atentata koji su uznemirili Europu okrenuti ekstremnoj interpretaciji Kur'ana, koja je vrlo udaljena od tradicionalne religije njihovih otaca - nije ništa drugo doli patološki izraz pozapadnjena i krize muslimanske kulture nakon njezinog dodira sa Starim kontinentom.

Britanci su se iznenadili kada su otkrili da su počinitelji londonskih atentata Britanci muslimanskog podrijetla i da su dosta dobro uključeni u britansko društvo. Reklo bi se, štoviše, da je to nova pojava. Međutim, tu nema ničega novog. Očevidno je već unazad nekoliko godina da su islamski teroristi, koji djeluju na međunarodnoj skali (to jest, ne oni koji se kreću u državnom kontekstu, kao Saudijci, Iračani ili Marokanci koji djeluju u vlastitim zemljama), proizvod globalizacije i pozapadnjena islama. Nalazimo se više pred procesom unutarnje radikalizacije Europe, nego pred europskim uvozom sukoba s Bliskom istokom.

Sažmimo značajke ovih terorista. Oni imaju sasvim *pozapadnjenu* putanju: ili su useljenici druge generacije ili su stigli na Zapad u mladosti, kao studenti, trgovci ili političke izbjeglice. Integrirani su u društvo, često imaju državljanstvo neke europske zemlje i ponekad su oženjeni s Europljankama. Vrlo dobro govore jezik zemlje u kojoj žive. Međutim, oni su nadasve radikalizirani vjerski i politički na tom prostoru koji ih je prihvatio. Oni su *ponovno rođeni*, prema američkom protestantskom uzoru *born-again*: malo ih je iz pobožnih obitelji i njihov je život *normalan* (s alkoholom i ženama), i tako sve dok se jednog dana ponovno ne približe vjeri, ali ne tradicionalnom islamu - vjeri njihovih otaca - nego oblicima krajnje fundametalističkim, nazvanim *salafizam*. Ova inačica islama danas privlači mnoge mlade iz drugog naraštaja i preobraćenike. Nazočnost ovih posljednjih u redovima Al-Qaide su jedna vrlo raširena pojava koju podcjenjuju promatrači, jer dokazuje da nije Bliski istok ono što potiče ovaj preobražaj, nego privlačnost religioznog radikalizma.

Približavanje vjeri i preobraćenje na islam obično se ostvaruje unutar skupine prijatelja, u gradskoj četvrti nastanjenoj useljenicima, u studentskom kampusu ili zatvoru. Suprotno od opće uvriježenog mišljenja, mladi ne postaju fanatici u džamijama u kojima propovijedaju imami ekstremisti, niti u medresama u Pakistanu. Prvo se radikaliziraju, a poslije traže mjesta na kojima mogu pronaći svoje

idejne istomišljenike. Jednom riječju: vjerska radikalizacija povezana je s potragom za nasilnom akcijom, a prvi je korak politička radikalizacija.

Ova stvarnost je u proturječju s uobičajenim gledanjem u Europi i stvara različite probleme. Premda prijelaz na terorizam je beznačajan fenomen (stotinjak mogućih terorista i nekoliko tisuća dobrovoljaca koji sudjeluju u *džihadu* u čitavom svijetu), to je patološki simptom mutacija koje je iskusilo muslimansko pučanstvo u Europi. Shodno tomu, potrebno je ispitati političke konotacije tih promjena.

Problem je nedostatak pravodobnih analiza u Europi. I dalje se gleda na islamski ekstremizam kao na posljedicu izvoza kultura i konflikata na Bliskom istoku do te mjere da ne postoje prikladni odgovori niti na društvenom i kulturnom, niti na sigurnosnom planu. Razmišlja se o funkciji *dijaspore* i multikulturalnosti, međutim to je gledište sasvim zastarjelo. Na primjer, u pitanju sigurnosti autoriteti za sigurnost smatraju da postoji *nacionalna* mreža, to jest, militantne veze s njihovim zemljama podrijetla koja djeluje u Europi u skladu s određenim političkim strategijama. U Francuskoj se početkom 90-tih govorilo o "alžirskoj mreži"; u posljednje vrijeme u Španjolskoj se spominje "marokanska mreža", u Velikoj Britaniji "pakistanska mreža". Ipak, ako se pomnije istraže prilike, vidi se da militanti imaju iste značajke i ne djeluju u funkciji *marokanskih*, *pakistanskih* ili *alžirskih* ciljeva. Odgovoran za madridske atentate, Marokanac Yunis Mohamed Ibrahim Al-Hayari, umro je 3. srpnja 2005. u Rijadu dok se borio zajedno sa skupinom saudijskih radikala (štoviše, govorilo se da je bio vođa lokalne grane Al-Qaide). Ako ima Marokanaca umiješanih u atentate u Španjolskoj i više Pakistanaca u Velikoj Britaniji, to je jednostavno zbog različitog porijekla imigracije u svaku od ovih zemalja, a ne zbog neke posebne strategije. S druge strane, Al-Qaida nije centralizirana, strukturirana i upravljana organizacija iz Pakistana: neke skupine koje djeluju u svoje ime su, u stvari, *slobodnjaci* koji koriste njezin koncept i ime, ali su se radikalizirali i organizirali na lokalni način u Europi, ili drugim mjestima. Uloga interneta u mobilizaciji i organizaciji pokazuje nam da se već nalazimo pred eksteritorijalnim, a ne regionalnim fenomenom.

Kriza identiteta

Također se spominje teoretska uloga sukobâ u Iraku, Afganistanu ili Palestini, međutim nijedan od terorista nije podrijetlom ni Iračanin, ni Afganistanac ni Palestinac. Što misliti, na primjer, o autorima neuspješnog atentata od 22. srpnja 2005. u Londonu, među kojima je bio jedan Etiopljanin koji se predstavljao kao Somalac? Diskurs protiv rata daje Al-Qaidi mogućnost da legitimira svoje akcije. Mohamed

Buyeri, ubojica Thea Van Gogha u Nizozemskoj, praktički nikada nije spomenuo Bliski istok kao opravdanje za svoja djela, nego je samo ustrajao govoreći o bogohuljenju i općenito o odbrani islama u jednom zapadnom okruženju koje je smatrao neprijateljskim, jer je religija izgubila svoje društveno korijenje i svoju kulturološku nazočnost i, stoga, izgleda lomna i ugrožena: nasilje – koje nije izraz izvornog identiteta – izvire upravo iz krize rečenog identiteta. Osim toga, u gotovo svim mrežama Al-Qaide ima preobraćenika (kao Germaine Lindsay u Londonu) bez ikakve identitetske poveznice s Bliskim istokom, koji prihvaćaju razloge nacionalnog oslobođenja (Irak, Palestina) na isti način kako je postupala europska ekstremna ljevica glede vijetnamskog rata 60. i 70. godina: borba za “odbranu potlačenih naroda”, “protiv imperijalizma” i “za revoluciju”, ali bez ikakve konkretne strategije. Danas se čini *džihad* zbog džihada, kao što se u drugim vremenima činila revolucija zbog revolucije.

Naposljetku, islam koji traže radikali – salafizam – suprotstavljen je na izričit način svim nacionalnim kulturama, uključujući i muslimanske, i brani jedno vjerovanje očišćeno od svakog kulturnog utjecaja i lokalne posebnosti. U tomu možda leži privlačnost za mlade kulturno iskorijenjene, kao što su to europski muslimani drugog naraštaja. Doista, salafizam predstavlja to iskorijenje i to ne kao gubitak, nego kao mogućnost ponovnog nalazka jednog čistog islama, sveopćeg i istinski internacionalnog. Naprotiv, dosta je spomenuti tursku populaciju u Europi, koja održava vrlo uske veze s Ankarom (uporaba jezika, televizija i udruženja), ali ne sudjeluje u terorizmu što dokazuje da koliko je jača veza s mjestom podrijetla, toliko je manje radikalna religija koja se prakticira.

Problem dolazi, dakle, iz pristupa islamu u Europi kao prema *dijaspori*. Radikalizam je patološka (i manjinska) posljedica pozapadnjenja i nije izraz uvoza u Europu kultura i sukoba s Bliskog istoka. Nije dijalog s vlastima iz zemalja odakle su podrijetlom imigranti ono što će dopustiti, osim u konkretnim slučajevima, pokušaj pronalaska rješenja. Isto tako pojam “dijalog civilizacija” ne uzima u obzir da se u ovom slučaju ne susrećemo s dvije različite civilizacije, nego se nalazimo pred krizom civilizacije, krizom odnosa s kulturom. Kada se neka religija, bez obzira koja to bila, rekonstruira na rubu kulture, tada se snažno iskazuje u radikalnom obliku.

Posljedica ove analize je da multikulturalizam nema smisla postojanja. Pitanje nije u tomu da je propao: u svakom slučaju ima smisla samo ako postoje kulture jasno različite koje dopuštaju stvaranje temelja jedne zajedničke povezanosti i upravo je ta povezanost ono što se iskrivljuje. Radikali nisu nasilna avangarda islamske zajednice u Europi: oni su marginalizirani. Nikada se nisu politički integrirali niti su se ozbiljno borili u političkim pokretima, bilo muslimanskim ili

drugim; konkretno, nitko nije sudjelovao u radu skupina vezanim za Muslimansko bratstvo i, naprotiv, mnogi su kratko pripadali jednoj apolitičkoj fundamentalističkoj organizaciji, Džamat ut-Tablig, koja brani – suprotno od ovih – jednu vrstu kulturnog separatizma kroz kojim bi muslimani živjeli odijeljeni od ostatka zapadnjačkog društva. Rješenje koji se sastoji u tomu da se lokalni dužnosnici opru terorizmu ne služi ničemu, jer je upravo koncept društvene i kulturne zajednice taj koji je u krizi.

U stvarnosti, jedini koji stvarno žive dijasporu, to jest, oni koji žive u funkciji svoje zemlje porijekla su istinski politički prognanici (kao što su Muslimanska braća s Bliskog istoka i članovi alžirskog FIS ili tuniske Nahde), koji provode strategiju koja traži promjenu režima u državama iz kojih potječu, oni prihvaćaju demokratizaciju i traže oslonac na Zapadu.

Zato, dakle, treba napustiti koncept multikulturalizma, ne zato što proizvodi negativne posljedice (radikalizam izvire neovisno o tomu kakova je službena politika, multikulturalna kao u Ujedinjenom kraljevstvu ili Nizozemskoj, ili asimilistička kao u Francuskoj), nego jednostavno, jer ga je sama evolucija zapadnih društava nadmašila.

Druga posljedica je da temeljno pitanje nije više useljenje (koje je tu), nego rekonstrukcija islama (ili bolje rečeno različitih islama) u kontekstu kulturnog pozapadnjenja i iskorijenjenja. To znači: dva modela upravljanja koja su bila dominantna u Europi u odnosu na pitanje useljenja kroz posljednjih 30 godina su u posvemašnjoj krizi: prvo, multikulturalni model sjevernih zemalja, jer je bio utemeljen na ideji vječnosti kultura – kada je sigurno da su u kritičnom stanju – i drugo, francuski model, jer do pred malo vremena nije htio čuti o stalnosti kultura, uključujući i osnaživanje religioznog identiteta. Jamačno da je novi naraštaj označen s potragom za takovim identitetom.

Što je kritičnije stanje u kulturi, to se više ponovno potvrđuje vjera. Treba se udaljiti od Huntingtonovog sudara kultura, jer dio izjednačenja između vjere i kulture je taj koji više ne funkcionira. Treba pristupiti razdvajanju kulture i religioznoga i poduprijeti rađanje europskog islama. No ovdje se susrećemo s jednim velikim nesporazumom: prema mišljenju europske javnosti, europski islam bi trebao biti liberalan, feministički i otvoren. Naravno da postoji takav islam, i promiču ga neki reformistički mislioci, međutim to nije točno ono što traže *nanovo rođeni (born-again)* ili preobraćenici. Razvoj islama u Europi treba slijediti istu liniju kao kršćanstvo, a to u ovom trenutku nije teološka modernizacija, nego reformuliranje religioznih propisa u funkciji konzervativnih vrijednosti (život, obitelj, moral...). U tom smislu se mnogo puta poklapaju s katoličkom crkvom koja, ipak, odbacuje njihovu nazočnost u ime europskog kršćanskog identiteta. Među njima postoje svi oblici mogućeg

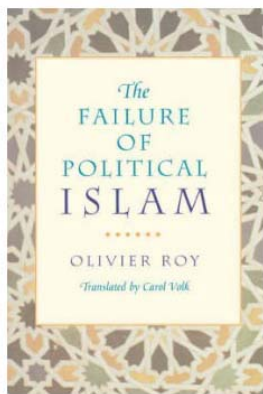
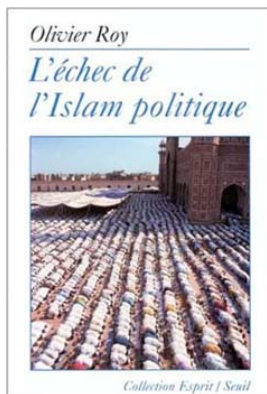
islama – liberalnog, konzervativnog, reformiranog – no opće usmjerenje je umjereni konzervativizam.

Ideja da je europski islam liberalan ima toliko malo smisla kao da se kaže da je europsko kršćanstvo, po definiciji, liberalno. Krutost katoličke crkve u pitanju dogme i moralnih vrijednosti, isto kao reakcionarna narav protestantskih karizmatičkih pokreta u politici i društvu, pokazuju da liberalizam nije neotuđiva karakteristika europeizacije. U stvarnosti, politički vođe se ne smiju miješati na područje teologije (to bi pretpostavilo kraj odvojenja Crkve od Države), nego podupirati religioznu autonomiju europskog islama u odnosu na kulture zemalja porijekla. Njihovi kontakti moraju se ostvarivati s ostalim religijama nazočnim u Europi, više nego s zemljama Srednjeg istoka.

Umjesto što pregovaraju s egipatskim ili pakistanskim autoritetima o ulozi medresa ili školovanju imama, mora se poticati stvaranje odgovarajućih mjesta u Europi. Nastojati da islam bude jedna europska religija ne sastoji se u razgovoru o dogmama, nego u promicanju njegove autonomije i njegovog uključenja kao *obične* religije (a ne kao kulture) u jednoj Europi koja nije multikulturalna, nego jednostavno diverzificirana.

Imigracija je proizvela iskorijenjene i pobunjenike u potrazi za povodom. Također je stvorila srednju klasu intelektualaca i profesionalaca koji samo zahtijevaju da mogu živjeti kao muslimani i kao Europljani: i njima se treba obraćati, više nego razmatranju strategije i sigurnosti, jer oni utjelovljuju budućnost.

*S francuskog preveo
Josip H. Nikšić*

Novica Milić

Da li su Srbi šizofreni?

Pitanje je retoričko. Jer odgovor bi glasio: nisu. Ali su to svakako Srbende. Ko su Srbende? Turbo-srbi, Srbi na kvantni pogon, ekstatični nacionalisti, eto ko su Srbende. Da li su oni šizofreni (ili učenije: shizofreni)? Jesu. Evo zašto.

Godine 1908. godine švajcarski psihijatar Ojgen Blojler predložio je naziv „šizofrenija“ za vrstu ne-normalnog socijalnog ponašanja koje odbija da prizna stvarnost. Skovao je ime od grčkog *σχίζειν* („cepati“, „deliti“) i *φρήν* („duh“, „mišljenje“), ali nasuprot popularnoj kulturi, filmovima pre svega, gde je to nekakvo udvajanje ili umnožavanje ličnosti – zgodno za dramsku priču – kod Blojlera je reč o podeli ili razilaženju mentalnih sposobnosti, kad se, recimo, percepcija više ne poklapa sa mislima, ili misli sa sećanjem, ili sve to skupa sa onim što iznutra drži neku osobu kao celinu. Još uvek sve to nekako ide zajedno jer mora, pod prisilom istog tela, ali je razlaz toliki da je skup disfunkcionalan: otuda ne odgovara nijednoj realnosti, osim zamišljenoj.

Za tačniju kvalifikaciju šizofrenije Blojler je predložio skup od 4 A simptoma. I A: autizam (ili sklonost autizmu) kao zatvaranje u sebe, povlačenje iz sveta u vlastiti mentalni mrak; II A: afektivnost (sklonost čestim, promenljivim, burnim emocionalizacijama, prolivima afekata koje energiju odvlače od racionalnog mišljenja); III A: asocijativnost (naročito ona razvezana, ona koja spaja u isto sasvim disparate stvari, nasumično i bez tzv. zajedničkog imenitelja među pojavama); IV A: ambivalencija (sve počinje da ima barem dvostruko lice, značenje, smisao, „mož da bidne ali ne mora da znači“). Posle Blojlera, psihijatrija je tome dodala i peto A: agresivnost, sklonost nasilnosti (jer se u autističnoj afektivnosti asocijativne ambivalencije ne može dugo izdržati, šizofreni subjekt puca po šavovima i treba mu da vlastiti nagomilani eksploziv detonira na nekome ili na nečemu što mu prvo padne šaka ili mu je dovoljno blizu).

Ako ovo ne posmatramo kao opis individualne, nego socijalne psihologije, odnosno socio-političke (u širem značenju) psihopatologije, u svakom od simptoma, a skupa u čitavom sindromu šizofrenije lako ćemo prepoznati Srbende, ne samo pojedinačno dakle, nego kao kolektiv čiji raspad traje već decenijama; nije to funkcionalno raslojavanje nekog socijalnog sistema na relativno autonomne podsisteme ekonomije, kulture, obrazovanja, prava itd. već upravo stalno sudaranje s realnošću stoga što se odbija njeno priznavanje kao realnosti. Odbili su ovde – većinom, nemojmo se zavaravati oko toga – da je pao Berlinski zid, tj. da je srušen komunizam; i još uvek odbijaju

istu tu realnost. Zatvorili su se – ponovo većinom – u svoju uglavnom izmišljenu slavnu prošlost (kosovska bitka, I sv. rat, Jugoslavija pod Titom) i odatle još ne izbijaju. Skloni su kuknjavi do neba što ih „ceo svet ne voli“, ili se, opet, razneže kao bebe ako ih neka belosvetska protuva pomazi po glavici; padaju u amok ako se ne složiš s njima, a skidaju i košulju s leđa ako ih slažeš da su super. Asociraju neverovatne stvari: sebe kao braću s Rusima, sebe kao neprijatelje Amerike (grandomanija uvek prikriva odsustvo stvarne veze), diktatore sa oslobodiocima, solidarnost s egalitarizmom, pamet s prevaranstvom. Žive u fantazmagoričnim ambivalencijama, veruju da su hrišćani a zapravo su pagani, uvereni u vlastiti stav a da za taj stav ne znaju razloge, bahatošću maskiraju dubinski strah od života sa sobom, čine suprotno od onoga što kažu, spremni su da robuju svakoj budali koja im se nametne za vođu, i uopšte su skloni svemu što je naopako samo ako je „naše“. I naravno da se ova gomila šizofrenih osobina komeša unutar sebe kao magma vulkana koji jedva čeka da izbacilavu – agresivnost je „tu-biće“ pojedinca, porodice, škole, institucije, nacije.

Ali grešim kad ovu socijalnu šizofreniju ograničavam samo na Srbende; nacionalizam je tek najočiglednija slika sindroma domaće socijalne patologije. Ni tzv. kulturna ili intelektualna elita – čak ona koja sebe ne smatra za nacionalističku – nije nam mnogo drugačija. Pa nisu nam akademije pravili pčelari, književna ili umetnička društva dobošari, medije pecaroši: pravili su ih intelektualci, pisci i umetnici, novinari. Ni stranke nam nisu pravili bolesnici iz Laze, uprkos svemu, već navodno slobodni građani sličnih ili bliskih uverenja; a opet, stranke su nam manje-više bahate mafiozne skupine već dobrih četvrt veka, sa istim ili uglavnom istim prevarantima na čelu. Ni državu nam nisu pravili CIA-Vatikan-masoni, nego je ona „srpska“ do bola – i zato liči kao jaje jajetu na one koji pod takvom državom žive.

Možda je trebalo da dođe sadašnji polusvet na vlast – AV, Foma, dr Slina i slični, koji su, opet, samo simptomi za današnju masovnu dominaciju tzv. tranzicionih gubitnika, nacional-luzerstva *à la grande* – pa da se sve ovo samo jasnije vidi. Nije ni najmanje uteha što je dobar deo Balkana zahvaćen istom patologijom – u Hrvatskoj se koalicije „premošćuju“ preko noći, u Prištini se tuku Albanci među sobom dok suzavcem pune parlament, skopski trg Makedonija je *mishmash* istorije postavljene naglavačke, Bosnu ne vredi ni pominjati. Tako je kad se isklizne iz istorije, iz realnosti istorije. Istorija se onda vraća kao košmar iz kojeg je buđenje teže nego iz najernjeg mamurluka. I dok duboko hrčemo, život promiče a da mu nismo ni svedoci.

Autor ovog teksta je poznati teoretičar literature iz Beograda.

Libreto

Sofija Živković

Deca Dunava i drugo plemstvo

Arhipelag, Beograd

Dunav italijanskog autora Klaudija Magrisa zvanično je prevedena na srpski pre nekoliko godina, no bilo je nekih pravnih problema i neslaganja, pa se prevod, ovaj u izdanju IK Arhipelag, smatra prvim regularnim. Priče o Dunavu, pisane esejistički, donose neverovatnu svežinu u čitanja, a kao paralela nameće se Volmanov roman *Centralna Evropa*, nesavladive stvaralačke snage, zaista veliki poduhvat - i spisateljski i izdavački - ali možda previše strogo napisan, pomalo hladno, iako, nema sumnje, virtuožno. Tematski su usko povezani Mitelevropa i Dunav, no *Dunav* je tu temu, čini se, čitljivije ispričavao. Bez želje da ulazimo u književnoteorijsku problematiku o romanu, osećaj višedimenzionalnog prikaza neke stvarnosti, sa svim njenim pojedinostima i oscilacijama, a tako nekako se čitalac i dalje oseća, i u savremenom dobu, kad sedi nad stranicama romana. Zato će oponašanje života u tom smislu ostati nepromenjeno očekivanje od romanopisca, uprkos svim drugim, bržim žanrovima. *Dunav* dođe gotovo kao bildungsroman o razvoju jednog goropadnog fenomena, obložene vodene površine, iako je, rekosmo, non fiction žanr, ali po zamahu, emociji, energetske vrednosti jeste ravan romanu. Ima i on svoje "šta će se desiti na kraju" pitanje, iako nema raspleta, ali ima Sulinu, ima uviranje Dunava, ima poglavlja gde se neprekidno nešto dešava, što spolja što unutra, krcato je imaginacijom koja nije nerealna. Inspiracija Dunavom ima toliko rukavaca, u svim literaturama kojima Dunav teče, u svim umetničkim žanrovima, pa je gotovo nezahvalno i neozbiljno pobrajati dela nastala pod njegovim patronatom. Prvo što pada na um od domaće produkcije a da u samom naslovu nose Dunav jesu knjige *Pesme sa Save i Dunava* Nenada Miloševića, *Dunavski apokrifi* Mirjane Novaković, *Planeta Dunav* Ljubomira Simovića... Od stranih autora najbolje je zaustaviti se na Magrisu, zbog sveobuhvatnosti njegove knjige. Magris kao da je čitav vek posvetio istraživanju dunavskog toka, zapisivao svaku reč koju je čuo vezanu za ovu natprirodnu silu, osetio svaki puls njegovih obala i priobalja. Kad bi se na ovoj knjizi, kao na onim komercijalnim, gravirale one skandalizujuće, pompezne preporuke, ovde bi sa punim pravom trebalo da stoji samo: čudesno! Zaista, čudesna knjiga. Podseća pomalo na tezu da je mitologija riznica motiva za umetnike, pa svaki umetnik preoblikuje mit na svoj način, individualizuje

ga; bartovski rečeno - scriptible, dopisivo, ono što zahteva da bude dopisano i dočitano. Dunav jeste mitologija. Dunav jeste taj scriptible tekst. I koliko efektnosti može sadržati tako kratak naslov, jedna reč svega, koncentrat emocije i refleksije. Magris je mogao mnogo toga odabrati kao naslov, ali nije, odabrao je najjednostavnije, i najmoćnije. Melodična reka, kazao je Helderlin, vrlo jednostavno. Detalji u knjizi *Dunav* daju joj romaneskni polet, punoću i volumen: priča o starici koja živi na izvorištu Dunava (gde, dakako, piše "Hier entspringt die Donau/Ovde nastaje Dunav"), i koja je gruba u ophođenju sa strancima, ali se osmehne na pomen Suline, mesta gde se Dunav uliva u Crno more. Ovakav detalj svakog receptora umetnosti ne može ostaviti ravnodušnim. Starica iz knjige dobro zna svoj tekst, njegov završetak, razrešenje, njen Dunav nastaje tu a nestaje u Sulini, i to je vitalno važno za nju. Ozračeni Dunavom, svi postaju njegovi taoci, ali ne u negativnom smislu već u smislu talaca lepote. Dunav kao zajednički sadržatelj tih tema, mesta, ljudi, svih raspoloženja koje autor iznosi, pa su tu i Jozef Rot, i Kaneti, i Robert Flinter, i Deš Sabo, i Franc Ksaver Kapus kome je Rilke uputio *Pisma*. I mnogi drugi. Magris ne pripoveda o legendama toliko, koliko o njegovim sveobuhvatnim doživljajima. Dunav je kao država za sebe, kao region ili bar ambijentalna celina. Posebno se izdvajaju redovi posvećeni Beču. Rembrantštrase 35, gde je živeo Jozef Rot, "stručnjak za setu, notu Beča i Mitlevrope", potom o Sisi, ženi Jozefa II, čija poezija predstavlja "ono što život nije a hteo bi da bude", o tome da je "Svaki pravi Bečlija boem", do toga da je sam pojam tišine karakteristično bečki sam po sebi... "Još jedno zaustavljanje u Beču - primećuje Magris - Samoća, i istovremeno bliskost". On pominje da je priroda Beča priroda raskršća, mesta odlaska i povratka; svakako će nas ove reči podsetiti i na Beograd. O Beogradu pak autor posvećuje posebne stranice, i, iako kaže da je ubedljivo najlepši grad na Dunavu - Budimpešta, on zapaža da "Beograd izmiče portretisanju" i da je "teško uhvatiti mnogoliki identitet i čudesnu vitalnost ovog neverovatnog grada koji je toliko puta bio uništen i iznova rođen". Ova istorija Dunava, magnum opus jednog Italijana, autora koji piše iz zemlje koja nema Dunav, potvrđuje dunavsku opštost. Kao što je mitologija opšta, a umetničke realizacije pojedinačne. Sve ima svoje vreme; pa i Dunav. Niste uvek raspoloženi da shvatite ogromnost koja izbija iz njega, dostupna svakome ko, na primer, sedne na dunavski kej. I, možda je nesređena obala, ali nije kasno da postanete dete Dunava.

Klaudio Magris u Beogradu

Veliki italijanski pisac Klaudio Magris boraviće u Beogradu povodom srpskih izdanja svojih najznačajnijih knjiga u Arhipelagu. Tokom boravka u

Beogradu Magris će imati više susreta sa čitaocima i medijima, posetiće nekoliko kulturnih institucija i održati književno veče posvećeno romanu *Dunav* (u prevodu Snežane Milinković, profesorke italijanske književnosti na Univerzitetu u Beogradu).

Arhipelag, Italijanski institut za kulturu i Dom omladine Beograda predstavljaju srpsko izdanje slavnog romana Klaudija Magrisa *Dunav* 20. januara u 19 sati, u sali Amerikana Doma omladine Beograda. Klaudio Magris razgovaraće sa čitaocima i potpisivati primerke *Dunava* i drugih knjiga objavljenih u izdanju Arhipelaga. O Magrisu i *Dunavu* govoriće dr Snežana Milinković i pisac i glavni urednik Arhipelaga Gojko Božović.

See more at:

http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/knjiga_danas/deca_dunava_i_drugo_plemstvo.54.html?news_id=314432#sthash.M4PEuVGw.dpuf

Danas

Klaudio Magris

Poslednja knjiga Virdžinije Vulf

Virdžinija Vulf napisala je roman "Između činova" iza kulisa nadolazećeg ratnog komešanja. Nedugo potom je i umrla. Danas njen poslednji roman nije toliko poznat, ali jeste veoma upečatljiv.

BBC, prevela S. Vasić The Oddysey Online,
Wiki Wand

Dvadeset sedmog marta, 1941. godine, Virdžinija Vulf napisala je pismo svom izdavaču, Džonu Lemanu, iskazujući brigu povodom romana koji trenutno piše. Mislila je da je "Između činova" nekako "suviše blesav i trivijalan". Nije mogla takvog da ga objavi. Umesto toga, napisala je u pismu, bolje bi bilo da ga prepravi i izda kasnije te iste godine.

Narednog dana, pre nego što je Leman čak i primio pismo, Vulfova je napunila džepove kamenjem, odšetala do reke Uz i utopila se. Njeno mentalno zdravlje bilo je ugroženo depresijom koja se ponovo vratila, a veoma verovatno i ratom u Evropi koji se bližio. Imala je 59 godina i bila je autor osam romana, uključujući "Orlanda", "Gospođu Dalovej" i "Ka svetioniku", kao i brojnih drugih dela. Njen najbliži krug prijatelja i porodice smešta je u sam centar tzv. Blumzberi grupe.

Kako njen izdavač, tako i suprug, Lenard Vulf, pokušavali su da je razuvere po pitanju romana "Između činova". Kada je posthumno objavljen u julu te iste godine, Lenard je dodao belešku u kojoj kaže da rukopis nije doživeo završnu ispravku. Ali, napisao je: "Verujem da ona (Virdžinija) ne bi pravila neke značajne izmene, iako bi verovatno unela pregršt sitnih ispravki ili revizija pre nego što bi predala završni rukopis".

Premda je nemoguće znati kako bi izgledao sa ispravkama, možemo bez sumnje reći da roman "Između činova" nije ni blesav, ni trivijalan. Završivši roman "Tri gvineje" i žaleći za rođakom Džulijanom Belom koji je poginuo u Španskom građanskom ratu 1937. godine, Vulfova se posvetila svom novom romanu. Pisala ga je od 1938. godine, kada se o ratu samo nagađalo, pa do 1941. godine, kada je konflikt već počeo, a pretnje bile nadvijene nad Londonom.

Kada je Vulfova završila pisanje, još jednom je osetila kako joj se um raspada na hiljadu delića. [Baš kao što je i napisala Lenardu u oprostajnom pismu:](#)

"Najdraži, pouzdano osećam da ponovo ludim. Imam osećaj da ne možemo opet prolaziti kroz još jedan strašan period. Neću se oporaviti ovoga puta."

U isto vreme, i samo društvo je pretilo da se raspadne, a umetnost nije imala neophodnu moć da to spreči.

BKTV News

Dela Virdžinije Vulf

Romani

Putovanje (Voyage Out, 1915)

Noć i dan (Night and Day, 1920)

Džekobova soba (Jacob's Room, 1922)

[Gospođa Dalovej](#) (Mrs Dalloway, 1926)

Ka svetioniku (To The Lighthouse, 1927)

Orlando (Orlando, 1928)

Talasi (The Waves, 1931)

Godine (The Years, 1937)

Između činova (Between The Acts, 1941)

Eseji (izbor)

Sopstvena soba (A Room of One's Own, 1929)

Tri gvineje (Three Guineas, 1938)

Aleksandra Mijalković

Filip David

Priča o pripovedaču

Književnik, dramaturg, scenarista, profesor... piše i objavljuje duže od šest decenija, pa ipak se, kaže, tek sa najnovijom, NIN-ovom nagradom za roman „Kuća sećanja i zaborava” osetio kao pravi pisac bestselera.

Filip David

Veoma dugo je Filip David odolevao izazovu da sopstvenu životnu povest smesti među korice knjige. Pisao je pripovetke, eseje, drame, filmske scenarije, dobijao za njih prestižne domaće i inostrane nagrade; u romanima „San o ljubavi i smrti” i „Hodočasnici neba i zemlje” vodio je svoje junake kroz neke od svetova kakvi su mogli nastati samo u duši čoveka koji je lično prošao užase rata, gubitka najdražih i progona zato što misli „drugačije”...

A onda je 2014. objavio „Kuću sećanja i zaborava” (u izdanju beogradske „Lagune”) i osvojio NIN -ovu nagradu za najbolji roman godine. Priča prati doživljaje jevrejskog dečaka Alberta Vajsa, koji je u ratu 1942. godine izgubio roditelje i brata, da bi kao odrastao čovek, sticajem neobičnih okolnosti, dobio uvid u njihovu sudbinu i mogućnost da preispita vlastiti identitet i „krivicu” za nestanak mlađeg brata koji mu je bio poveren na čuvanje. Otvorio je Filip David ovim svojim književnim delom i mnoga druga pitanja koja su ga oduvek opsedala, ali je zato morao da se vrati daleko u prošlost, da oživi vreme kad je tek stupio na svet...

– Pravog detinjstva zapravo nisam imao. Rođen sam u Kragujevcu 1940, a već godinu kasnije nastupila je okupacija, uvedeni su rasni zakoni. Otac Frederik (zvali su ga Fred), koji je bio sudija u Sremskoj Mitrovici, na upozorenje svojih pomoćnika u sudu, morao je sa mojom majkom Rozom i sa mnom da beži u Beograd, gde situacija, kako se ispostavilo, nije bila ništa bolja – kaže David.

Utočište pred progonima našli su u malom selu Mandelosu, u podnožju Fruške gore. Tamo su se

sakrivali pod lažnim imenima. Niko ih nije odao, iako su svi znali ko su i šta su, a kazna za skrivanje Jevreja bila je drastična. Čitavo selo moglo je biti spaljeno, a seljaci odvedeni u logore.

– Otac se pridružio fruškogorskim partizanima, a majka, ja i moj brat Miša, koji se rodio 1942, ostali smo u Mandelosu, u stalnoj strepnji da ne budemo otkriveni. Preživeli smo česte opsade i bežanije. U Holokaustu je, međutim, stradala brojna majčina i očeva porodica. Od pedesetak članova obe familije rat je preživelo možda njih petoro – navodi književnik.

Roza David saznala je o pogibiji većine svojih rođaka preko pisma nekih prijatelja. To pismo njen suprug je nekoliko meseci skrivao od nje, jer je u njemu pisalo da su u oktobru 1941, u poznatom kragujevačkom masakru, streljani njen otac i dva brata. Ostali rođaci odvedeni su u logore na Starom sajmištu i u Jasenovcu i svi su stradali. Kad je saznala istinu, Roza je od užasa zanemela. A kad je, mesecima kasnije, najzad povratila moć govora, danima je neutešno plakala. Frederik je tek krajem rata doznao da su njegovi roditelji i ostali rođaci, svi do jednog, odvedeni u logor. Niko se nije vratio.

A mali Filip, svedok porodične tragedije i nevina žrtva mnogih ratnih strahota, tako je polako sazrevao – u pisca.

Filip sa roditeljima i mlađim bratom Mišom u Beogradu 1947.

– Još od najranije mladosti imao sam želju da postanem pisac. U osnovnoj i srednjoj školi u Beogradu dobio sam dvadesetak nagrada na raznim književnim konkursima. Moj prvi nazoviknjiževni rad, u kojem sam opisao jedan doživljaj iz rata, dobio je prvu nagradu među 4.000 poslanih radova, na konkursu tada jedinog dečjeg časopisa „Pionir”. Imao sam devet godina i išao u treći osnovne, a to je za mene bio veliki podstrek – pripoveda David.

Posle je diplomirao na Filološkom fakultetu, na Katedri za jugoslovensku i svetsku književnost, i dramaturgiju na Akademiji za pozorište, film, radio i televiziju.

Na njegovo opredeljenje da se posveti pisanju najviše su uticale priče njegove majke o onome šta im se događalo tih ratnih dana, kako su uspeali da prežive, uprkos neprestanim opasnostima i zaista čudesnim spasenjima.

– Majka je umela da priča o tim ratnim događajima na uzbudljiv i dramatičan način, a ja sam upijao svaku njenu reč. Rano sam naučio da čitam, pre polaska u školu, i odmah me je obuzela strast za čitanjem, koja me nije napustila do današnjih dana. Moj otac delio je sa mnom ljubav prema knjigama. Jednom mesečno odlazili smo u knjižaru i vraćali se kući sa desetinom knjiga. Pakete sa knjigama krili bismo po nekoliko dana od majke, koja je s pravom govorila da više nema mesta u stanu za tolike knjige. Ali nam je uvek na kraju opraštala naše „prevare” – sa osmehom se seća naš sagovornik.

Sa Pekićem, Kišom i Kovačem

Sopstvena i porodična iskustva Filipa Davida i jevrejsko poreklo bili su, očigledno, odlučujući za to čime će se u životu baviti i o čemu pisati. Međutim, pitamo ga – u kojem se svom delu najviše približio ličnoj ispovesti, odnosno ličnom tumačenju sveta oko sebe?

– U svakom romanu, u svakoj priči, otvorenije ili skrivenije, prisutna je ta crta autobiografskog. Ali ipak, najličniji je moj poslednji roman „Kuća sećanja i zaborava”, jer je direktno zasnovan na pripovestima onih koji su preživeli Holokaust. Žanrovi koji su me u početku najviše privlačili bili su fantastika i horor, koje i danas posebno volim. Mislim da od majstora tih žanrova može da se uči kako se drži pažnja čitalaca, kako se na pravi način može ispričati neka priča, kako se razvija imaginacija. Verujem da svaki dobar i strastan čitalac pre ili kasnije poželi da i sam nešto napiše – smatra David.

Na njega je, priznaje, uticalo i dugogodišnje druženje sa Borislavom Pekićem, Danilom Kišom i Mirkom Kovačem. Kiša je upoznao 1961, kad su obojica otišli da prime nagradu – Danilo za roman, Filip za priču. Kod Pekića je često odlazio i dok je poslom boravio u Londonu, kad je za RTS u Bi-Bi-Siju nabavljao drame. Sa Kovačem je objavio „Knjigu pisama 1992–1995”.

Radeći na televiziji, Filip David je, navodi, sjajno saradivao sa mnogim izvrsnim rediteljima, kao što su

Slavoljub Stefanović Ravasi, Aca Đorđević, Sava Mrmak, Dejan Mijač, Aca Jovanović, Mića Jovanović, Slobodan Šijan, Bora Drašković... i sa mnogim mladim talentovanim zagrebačkim televizijskim stvaraocima, koji su, kaže, jedva čekali da rade u Beogradu. Za razliku od informativnog programa na RTS-u, koji je uvek bio pod političkim pritiskom, dramski je bio slobodniji, kreativniji, po uzoru na britanski Bi-Bi-Si, imao je veliku sopstve nu produkciju, držao do visokog profesionalizma i kvaliteta, podsticao brojne darovite mlade reditelje, snimatelje, scenariste, priča Filip David.

Biti Jevrejin u Beogradu

Šta je nekad značilo biti Jevrejin u Beogradu, pitamo ga, a šta danas? Ko su bili nekadašnji antisemiti, a ko je zagovornik ove vrste netolerancije u savremenoj Srbiji?

– U svojoj najranijoj mladosti i školovanju nisam osećao antisemitizam. Komunističkom režimu u kojem smo živeli može se mnogo šta zameriti, ali ne i antisemitizam. U tom smislu imao sam bezbrižno detinjstvo. Ali sa buđenjem nacionalizma, onog ekstremnog nacionalizma i šovinizma, koji je na kraju i rasturio Jugoslaviju, probudio se i antisemitizam. Kao što je govorio Vojin Dimitrijević, antisemitizam je zaštitni znak svakog nacionalizma. Jevreji su oduvek bili oni „drugi”, strano telo u nacionalnom tkivu, idealni da im se pripisu razne izmišljene „teorije zavere” – navodi David.

Drugi svetski rat, ističe, pokazao je koliko su opasne probuđene nacionalističke strasti, a tako nešto ponovilo se i prilikom raspada Jugoslavije devedesetih godina, kada se počelo štampati obilje antisemitske literature.

– Najveći broj tih knjiga zapravo su bili preštampani pamfleti prvi put objavljeni za vreme antimasonske i antijevrejske izložbe u okupiranom Beogradu 1941. godine! – primećuje naš sagovornik, koji se, osetljiv na sve vrste društvenih nepravdi, nije ograničio na to da se njima bavi samo u literaturi. Suprotstavljajući se Miloševićevom režimu, bio je jedan od osnivača udruženja Nezavisnih pisaca, osnivač Beogradskog kruga nezavisnih intelektualaca 1990, Foruma pisaca i Grupe 99, nastale na Frankfurtskom sajmu knjiga 1999. godine.

– To su sve bili pokušaji, nažalost, pokazalo se, neuspešni, da se zaustavi predstojeći krvavi rasplet jugoslovenske krize. Sa osnivačkog sastanka Nezavisnih pisaca 1990. godine u Sarajevu, kojem je prisustvovalo tridesetak najznačajnijih pisaca iz svih delova tadašnje Jugoslavije, upućen je apel

političarima da se dogovore kako će ubuduće izgledati Jugoslavija, kao federalna ili konfederalna zajednica, a ako se odustaje od Jugoslavije, da bi to trebalo učiniti uz dogovor i na miran način – objašnjava Filip David.

U studiju sa Ivanom Đurićem (levo) i Mirkom Kovačem

Njegov angažman se nije na tome zaustavio. Godinama je radio kao urednik Dramskog programa RTS-a, a početkom devedesetih godina dvadesetog veka osnovao je Nezavisni sindikat Radio-televizije Srbije, prvi nezavisni sindikat u Srbiji, usprotivivši se režimskoj propagandi. Zbog toga je, zajedno s kolegama, bio oteran s posla.

– Zahtevali smo da se poštuje profesionalni kodeks, po kojem nije dozvoljeno širiti etničku i nacionalnu mržnju, ratnu propagandu, neistinite informacije. Svi znamo kako se to činilo i kako se završilo. Mi koji smo pokušali da sačuvamo ugled i dostojanstvo medijske kuće nasilno smo izbačeni, zabranjen nam je ulazak u Radio i TV, a RTS je postao teško kompromitovana medijska kuća. Sve se na kraju okončalo u ruševinama, stradanju i pogibijama. Dvadeset pet godina posle toga, javni servis još ne uspeva u programskom i svakom drugom smislu da se u potpunosti oporavi – smatra David.

Naši mediji, dodaje, pod snažnim su uticajem političkih partija i, ukupno gledajući, spali su na veoma niske grane.

– Na medijskom nebu velika je gužva. U trci za opstankom, za profitom, u službi najprizemnijih partijskih interesa, mnogi se ne ustručavaju ni od ogoljenog i direktnog primitivizma i prostakluka – uveren je naš sagovornik.

Najzad „pravi pisac”

Pisac, dramaturg, scenarista... Koja je od ovih uloga naj(ne)zahvalnija, u kojoj najviše uživa?

– Podjednako zadovoljstvo nalazim u svim ovim delatnostima. Posao scenariste i dramaturga deo je

kolektivnog rada na zajedničkom projektu u kojem učestvuju mnogi: reditelj, glumci, scenograf, kostimograf, muzički saradnik i drugi. A u pisanju romana ili zbirke priča, pisac je sam sa svojim delom, odgovoran za uspeh ili neuspeh, potpuni autor dela koje nastaje u tišini i samoći – kaže naš sagovornik.

Iako celog života piše, tek je sa NIN-ovom nagradom, priznaje, osetio šta znači biti autor best-selera, „pravi pisac”. To mu je, neočekivano, donelo još jedno lepo iskustvo – putujući po Srbiji na promociji „Kuće sećanja i zaborava”, gostujući po mnogim bibliotekama (koje naziva „malim svetionicima kulture”), imao je priliku da se uveri da, uprkos svemu, ljubav prema lepoj književnosti još nije zamrla, da pametni mladi ljudi vole da čitaju, da se okupljaju i diskutuju o knjigama, da postavljaju zanimljiva pitanja... To ga je ohrabrilo i uverilo da naši ljudi žele da ispune život nekim zaista vrednim stvarima, recimo dobrom literaturom, ne samo kuknjavom i raznim televizijskim „rijalitijima”.

I još nešto priznaje: nikad ne bi uspeo da živi samo od pisanja da nije imao redovan posao, prvo na televiziji, a zatim na Fakultetu dramskih umetnosti, gde je, sve do odlaska u penziju, radio kao profesor dramaturgije. I ne bi postigao sve što je postigao, da nije bio okružen ljudima koje ceni i s kojima mu je bilo zadovoljstvo da radi.

Uža i šira porodica

Pisac sa suprugom Verom i unucima

Tu smo supruga i ja, naš sin Daniel, ćerka Hana i njena deca – naši unuci – trogodišnji Lav i šestogodišnja Ani. Zanimljivo je da je naš zet Vartan sin poznatog kompozitora i muzičkog urednika na TV Beograd Vartkesa Baronijana, s kojim sam kao urednik Dramskog programa godinama saradivao. Nije mi padalo na pamet da ćemo se „oroditi”.

Nažalost, Vartkes to nije dočekaao. Sećam ga se kao odličnog profesionalca, sjajnog kompozitora i divnog čoveka, koga su svi na televiziji, ali i šire, veoma poštovali.

Svakodnevno, u podne, nalazim se sa svojim prijateljima u kafiću „Galerija” i to druženje traje već duže od dvadeset godina.

Iz porodične hronike

Sa mamom Rozom i tatom Fredom

Moja majka Roza rođena je u Kragujevcu, u porodici sefardskog porekla. Njen otac imao je u Kragujevcu trgovačku radnju. Bila je to brojna porodica, sedmoro braće i sestara, dosta patrijarhalno vaspitanih. Majka je sasvim slučajno sreća svog budućeg muža, mog oca Frederika, Jevrejina Aškenaza (čije je rodno mesto Lvov u Galiciji, ali je najveći deo detinjstva i mladosti proveo u Sarajevu), prilikom nekog jevrejskog okupljanja, 1934. ili 1935. godine. Da bi se venčali, morali su da savladaju niz prepreka jer je otac bio iz društveno uglednije porodice, aškenaske, a majka iz sefardske trgovačke porodice, i to je, za ono vreme i one prilike velika, bila gotovo nepremostiva razlika. Brakovi između Jevreja Aškenaza i Jevreja Sefarda nisu bili tako česti, niti poželjni. To su dve različite kulture, različite istorije. Otpori su uglavnom dolazili od strane očeve porodice, koja je imala i rodbinske veze sa bečkom jevrejskom aristokratijom (po toj liniji sam u srodstvu sa Sigmundom Frojdom, kod koga je, inače, moj otac odlazio da razreši neke svoje mladalačke probleme). Ipak, njihova je ljubav pobedila i krunisana je brakom.

Dela i nagrade

Filip David je, pored tri romana i tri knjige pripovedaka („Bunar u tamnoj šumi”, „Zapisi o stvarnom i nestvarnom” i „Princ vatre”), objavio i knjige eseja „Fragmenti iz mračnih vremena”, „Jesmo li čudovišta” i „Svetovi u haosu”, kao i nekoliko TV drama i filmskih scenarija. Dobio je više značajnih

književnih nagrada (NIN-ovu, BIGZ-ovu i „Prosve-tinu” za knjigu godine, Andrićevu, nagradu „Mladosti”, „Milan Rakić”...). Njegovi tekstovi objavljivani su devedesetih godina prošlog veka, pored ostalog, i na francuskom radiju RFI, u „Našoj borbi” i „Feral tribunu”. Dela su mu prevedena na nekoliko svetskih jezika, štampana na prostoru bivše Jugoslavije, i uvrščena u dvadesetak antologija.

Kao dramaturg, koscenarista ili scenarista radio je, pored ostalih, i na filmovima „Okupacija u 26 slika”, „Pad Italije”, „Ko to tamo peva”, „Bure baruta” (nagrada kritike u Veneciji, nagrada „Feliks” za najbolji evropski film godine), „Poseban tretman” (nagrada u Kanu), „Paviljon 6”, „San zimske noći” (Gran-pri filmskog festivala u San Sebastijanu), „Optimisti” (Gran-pri u Valjadoidu i Ženevi).

U partizanskom zbegu

Jednom prilikom, u očekivanju novog fašističkog prepada, pošli smo u zbeg na Frušku goru. Tu je bilo i boraca i starijih ljudi i žena sa decom. Trebalo je da se u potpunoj tišini svi ti ljudi nekako provuku između nemačkih vatri. I u jednom trenutku, kada su se već vatre nazirale u blizini, umoran od nekoliko noći nespavanja, počeo sam da plačem i da galamim – hoću u svoj krevet! Prišao nam je partizanski komandant i naredio mojoj majci: Zadavi ga! Ne bi to bio prvi slučaj da majka zadavi rođeno dete radi spasa svih. Međutim, moja majka je odbila da to učini. Odgurnula ga je iz sve snage. Onda je krenula na drugu stranu, suprotnu od one na koju su ostali krenuli. I otac nam se pridružio. Tako smo se provukli.

Politika – Magazin

Imre Kertes

Čiji je Aušvic?

Oni koji su preživeli Aušvic moraće da se suoče sa činjenicom: kako sa godinama budu slabili, Aušvic će im izmićati iz ruku. Ali, kome će onda pripasti? Očigledno, sledećoj generaciji, i onoj nakon nje – naravno, sve dok budu nastavile da polažu pravo na njega.

Ima nečeg šokantno dvosmislenog u ljubomori sa kojom preživeli insistiraju na njihovom ekskluzivnom pravu na Holokaust, kao da je u pitanju intelektualna svojina, kao da su došli u posed neke velike i jedinstvene tajne, i kao da od propadanja i namernih oštećenja štite neko blago za koje se još nije čulo.

Samo su oni u stanju da ga odbrane od propadanja kroz snagu svojih sećanja. Ali kako bi trebalo da reaguju na štetu koju drugi čine, na prisvajanje Holokausta od strane drugih, na sve falsifikate i razne manipulacije, i iznad svega, na najmoćnijeg neprijatelja, protok vremena? Pogled iz potaje prijanja na svaki redak svake knjige o Holokaustu, na svaku stopu svakog filma u kojem se Holokaust pominje. Da li je reprezentacija uverljiva, da li je istorija tačna? Da li smo zaista to govorili, tako se osećali? Da li je klozet stajao baš tamo, u tom uglu baraka? Da li su prozivke, glad, selekcija žrtava stvarno tako izgledali? I tako dalje, i tako dalje... Ali, zašto smo tako žudno zainteresovani za sve te ponižavajuće i bolne detalje, umesto da ih sve zaboravimo, što pre moguće? Izgleda da, sa odumiranjem iskustvenih osećanja, sav nezamislivi bol i tuga preživljavaju na jednoj, jedinstvenoj vrednosti – to je ne samo ona vrednost za koju se pojedinac vezuje čvršće nego za bilo šta drugo, već i vrednosti koju će posmatrati kao da je opšte priznata i prihvaćena.

I tu leži dvosmislenost. Da bi, vremenom, Holokaust zaista postao deo evropske (ili barem zapadnoevropske) javne svesti, mora biti plaćena neizbežna cena u zamenu za tu notornost. Tako smo odmah dobili stilizaciju Holokausta, stilizaciju koja je do sada narasla skoro do nepodnošljivih dimenzija. I sama reč „Holokaust“ već je stilizacija, afektivna apstrakcija za izraze koji zvuče brutalnije, kao što su „logori istrebljenja“ ili „konačno rešenje“. Ne bi trebalo ni da čudi to da što se više i više govori o Holokaustu, istovremeno njegova realnost – realnost istrebljivanja ljudi iz dana u dan, sve više izmiče, negde izvan opsega zamislivog. U knjizi *Dnevnik iz Galije*, bio sam primoran da napišem sledeće: „Koncentracioni logori su zamislivi samo i jedino kao literatura, nikada kao realnost (čak ni kada smo, ili još bolje: ponajmanje kada smo ih neposredno iskusili).“ Poriv da preživimo navikava nas da, dokle god je to moguće, lažemo o zločinačkoj stvarnosti u kojoj smo prisiljeni da se držimo sami za sebe, dok nas poriv da se sećamo zavodi da prokrijumčarimo neko samozadovoljno namirenje u naša prisećanja: balzam samosažaljenja, samoglorifikaciju mučenika. I dokle god dozvolimo sebi da plutamo na ravnodušnim talasima odočnele solidarnosti (ili nečega što samo izgleda kao solidarnost), nećemo uspeti da čujemo pravo pitanje, koje se uvek postavlja sa strepnjom, ali ipak čujno, iza svih fraza zvaničnih hvalospeva: kako da se svet oslobodi Aušvica, bremena Holokausta?

Ne mislim da se ovo pitanje neizbežno postavlja na osnovu nečasnih motiva. Pre će biti da iskazuje prirodnu čežnju, a preživeli, zaista, ne čeznu ni za čim drugim. Pa ipak, decenije su me naučile da jedini put kojim se može doći do oslobođenja, vodi kroz pamćenje. Ali postoje različiti načini sećanja. Umetnik se nada da će se, putem preciznog opisa koji

će ga još jednom povesti stazama smrti, konačno probiti do najplemenitije vrste oslobođenja, do katarze u kojoj će možda dozvoliti i čitaocu da takođe sudeluje. Ali, koliko se takvih dela ostvarilo tokom prethodnog veka? Mogu nabrojati na prste obe ruke pisce koji su proizveli zaista veliku književnost od svetskog značaja o iskustvu Holokausta. Retko se susrećemo sa odobravanjem dela Paula Celana, Tadeuša Borovskog, Prima Levija, Žana Amerija, Rut Kluger, Kloda Lancmana ili Mikloša Radnotija.

Sve češće i češće Holokaust se krade od njegovih čuvara i pretvara u jeftinu konzumerističku robu. Ili ako ne to, onda se institucionalizuje, pa se oko njega izgrađuje moralno-politički ritual usavršen novim i često lažnim jezikom. Neke reči su postale nametnute od strane javnog diskursa i gotovo automatski podešavaju Holokaust-refleks u slušaocu ili čitaocu. Na svaki mogući i nemogući način Holokaust je izražen kao stran ljudskom rodu. Preživeli se uče kako treba da misle o onome što su iskusili, bez obzira na to da li je i u kojoj meri ovo „promišljanje“ zaista konzistentno sa njihovim stvarnim iskustvima. Autentični svedok je, ili će uskoro biti, shvaćen kao neko ko se nalazi na putu, neko koga će morati da gurnu u stranu, kao prepreku. Amerijeve reči dokazuju sopstvenu istinitost: „Mi, žrtve, ispostavićemo se kao istinski nepopravljivi, oni koji su nepomirljivi, kao anti-istorijski reacionari u pravom smislu te reči, a na kraju će delovati da je to tehnička omaška što neki od nas još uvek žive.“

Iznikao je Holokaust konformizam, zajedno sa Holokaust sentimentalizmom, Holokaust kanon, i sistem Holokaust tabua, skupa sa ceremonijalnim diskursom koji ide uz njega. Konstruisani su Holokaust proizvodi za Holokaust potrošače. Pojavile su se Aušvic laži, i otelotvorila se figura Aušvic prevaranta. Vremenom smo se upoznali i sa Holokaust guruom, koji je preplavljen nagradama za dostignuća u oblasti literature i ljudskih prava, i koji je pružio izveštaje iz prve ruke o svojim neopisivim iskustvima koja je doživeo kao trogodišnjak ili četvorogodišnjak u logoru smrti Majdanek – sve dok nije utvrđeno da između 1941. i 1945. nije mrdnuo iz svoje buržoaske porodične kuće u Švajcarskoj, osim možda u zdrave šetnje ili u dečijim kolicima. U međuvremenu živimo usred Spilbergovog gmazovskog kiča, uz apsurdne govornice koje se javljaju u besplodnoj diskusiji oko spomenika Holokaustu u Berlinu. Doći će vreme kada će Berlinci – uz strance koji završe u Berlinu, naravno (iznad svega, zamišljam grupu istrajnih japanskih turista), šetati kroz Park Holokausta, sve skupa sa igralištem, potopljeni u peripatetičke refleksije, dok će 48.239. Spilbergov sagovornik u njihove uši šaputati ili ječati svoju individualnu priču o patnji. Kada zamislim vrste igara koje će se potencijalno igrati u ovom Holokaust igralištu (koje je, prema tumačenju datom pre par meseci na stranicama Frankfurter

Allgemeine Zeitung-a, zamišljeno kao dar ubijene jevrejske dece njihovim nepoznatim drugarima u igri iz Berlina), odmah pomislim (neodoljivo: rezultat toga što su izdanci moje mašte iskvareni u Aušvicu, bez sumnje) na Bogerovu ljuljašku, spravu koja je postala poznata tokom suđenja za Aušvic u Frankfurtu, i na koju je njen tvorac, inventivni SS untersturmfirer Boger fizički vezivao svoje žrtve glavom na dole, pretvarajući tako njihove izložene pozadine u igračke za svoju sadističku maniju.

Da, preživeli bespomoćno posmatraju dok se njihova jedina istinska svojina odvaja od njihovog autentičnog iskustva. Znam da se mnogi neće složiti sa mnom pošto upotrebljavam termin „kič“ za Spilbergovu *Sindlerovu listu*. Rečeno je da je Spilberg, u stvari, učinio veliku uslugu, imajući u vidu da je film namamio milione u bioskope, uključujući i mnoge koji se na drugačiji način ne bi zainteresovali za temu Holokausta. I to je možda istina. Ali zašto bih ja, kao neko ko je preživio Holokaust, i kao neko ko poseduje šire iskustvo terora bio zadovoljan kada sve više i više ljudi vidi ova iskustva producirana za veliko platno – i pritom falsifikovana? Očigledno je da Amerikanac Spilberg koji se igrom slučajaja rodio tek nakon rata, nema i ne može imati ideju o autentičnoj stvarnosti nacističkih koncentracijskih logora. Zašto se onda toliko snažno upire da njegovo predstavljanje sveta koji ne poznaje deluje verodostojno u svakom detalju? Najvažnija poruka ovog crno-belog filma dolazi, čini mi se, na kraju, sa pojavom grupe trijumfalnih ljudi koji su prikazani u boji. Ali ja, takođe kao kič posmatram svako predstavljanje Holokausta koje ne uspeva da nagovesti široko polje etičkih posledica Aušvica, i u kome OSOBA sa velikim slovima (i sa njom ideja Čoveka kao takvog) izlazi iz logora zdrava i neoštećena. Da je to zaista moguće mi ne bismo sada uopšte pričali o Holokaustu, ili bismo pričali o njemu na nivou kao da diskutujemo o nekim događajima o kojima imamo samo udaljeno istorijsko sećanje, kao što je na primer, bitka kod El Alamejna. Kao kič posmatram svako predstavljanje Holokausta koje nije u stanju ili ne želi da razume organsku vezu između našeg sopstvenog, deformisanog modela življenja (bilo u privatnoj sferi ili na nivou civilizacije kao takve) i same mogućnosti da se Holokaust dogodi. Ovde imam u vidu i ona predstavljanja koja žele da uspostave Holokaust kao nešto strano ljudskoj prirodi, koja pokušavaju da isteraju Holokaust iz domena ljudskog iskustva. Upotrebio bih termin kič i da opišem ona dela u kojima se Aušvic posmatra kao pitanje koje se tiče samo Nemaca i Jevreja i stoga ga svodi na nešto kao kobnu nekompatibilnost dve grupe; kada se zapostavi politička i psihološka anatomija svakog modernog totalitarizma; kada se Aušvic ne sagledava kao univerzalno iskustvo, već se svodi na bilo šta što

„štrči“. Na stranu sve to, naravno, kao kič posmatram i sve ono što je prosto kič.

Možda nisam pomenuo da sam od samog početka pričao i o filmu *Život je lep* Roberta Benjiniya. U Budimpešti, gde pišem ove redove, film (još uvek?) nije prikazan. A ako se bude prikazao nekad u budućnosti, on svakako neće podići toliku prašinu, kakvu sam čuo da je podigao u Zapadnoj Evropi. Ovde se o Holokaustu drugačije ne govori i drugačije govori (onda kada je tu temu nemoguće izbeći) nego u Zapadnoj Evropi. Ovde je Holokaust bio „pipava stvar“ da se tako izrazim, sve od kraja Drugog svetskog rata, stvar koja se štitila od „brutalnih“ potraga za istinom odbrambenim zidom tabua i eufemizama.

Zato bi se moglo reći da sam film pogledao čista srca (na videokaseti). Nisam čitao kritike i ne znam konkretne prigovore koji se vagaju protiv filma, i istini za volju, ne mogu dobro zamisliti šta je to u filmu isprovociralo jednu takvu debatu. Pretpostavljam da se još jednom hor puritanaca, Holokaust dogmatičara i Holokaust uzurpatora može čuti sa pitanjem: „Može li se, sme li se Holokaust tretirati na ovakav način?“ Ali šta je taj „ovakav način“, kada se malo preciznije razmotri? Oni koji su pogledali film ideološki zaslepljeno (ili još bolje: oni koji ga nisu uopšte pogledali) repliciraće sledeće: „sa toliko humora, koristeći sredstva komedije“ – a neće razumeti ni jednu reč, ni jednu jedinu scenu iz filma. Iznad svega, neće uspeti da uvide da Benjiniyeva centralna ideja uopšte nije komična, već tragična. Isitna je da se ta ideja, zajedno sa centralnim likom Gvida razvija veoma sporo. Tokom prvih 20-30 minuta imamo utisak kao da smo prebačeni na set neke staromodne burleske. I tek kasnije uvidamo kako se ovaj naizgled nezamislivi uvod organski uklapa u dramsku strukturu, ne samo filma, već i samog života. Čak i dok se postepeno otkriva da su slepstik međuigre protagoniste nepodnošljive, mađioničar se polako pomalja iza maske klovna. On podiže štapić i od tog trenutka svaka reč i svaka scena u filmu je inspirativna. U paketu sa informacijama, koji ide uz videokasetu pročitao sam da su tvorci filma brižljivo vodili računa o načinu na koji je prikazan svakodnevni život u logoru, o verodostojnosti scenografije, rekvizita i tako dalje. Na svu sreću, u ovome nisu uspeali. Doduše, autentičnost zaista leži u detaljima, ali ne nužno materijalnim detaljima. Pristupni ulaz u logor u filmu *Život je lep* podseća na stvarni ulaz u Birkenau u istoj meri u kojoj bojni brod u Felinijevom filmu *I brod plovi dalje* podseća na pravi admiralski brod Austrougarskog admirala. Ali poenta ovde leži u nečemu sasvim drugom: duh, duša filma *Život je lep* je autentična i pogađa nas snagom najstarije magije, magije bajki.

Na prvi pogled, ova bajka se na papiru čini veoma čudnom. Gvido obmanjuje svog četvorogodišnjeg sina Đozua kako bi on pomislio da je Aušvic samo igrarija. Učesnici u igri dobijaju poene za uspešno savladavanje zadataka, a pobednik će dobiti „pravi tenk“. Ali zar ovaj izum „igre“ ne korespondira na suštinski način sa proživljenom stvarnošću Aušvica? Tamo se osećao smrad spaljenog ljudskog mesa, ali niko nije želeo da pomisli da bi to mogla biti istina. Radije se iznalazila neka predstava koja bi nekome pomagala da preživi, a „pravi tenk“ je za dete upravo takva vrsta zavodljivog obećanja.

Postoji nesumnjivo jedna scena u filmu koja će stvoriti dosta diskusije. Mislim na onaj momenat kada protagonist Gvido preuzima ulogu tumača i stanovnicima baraka, među kojima je i njegov sin, „prevodi“ na italijanski direktive SS-ovca (koje obaveštavaju logoraše o logorskim pravilima i rasporedu). Ono šta ova scena sadrži ne može se objasniti racionalnim jezikom i govori sve što ima da se kaže o apsurdnom tog zverskog sveta, i o onima koji su stajali nasuprot bezumlju, neslomljene duševne snage. Nema tu nikad preterane veličine, ni sentimentalnog niti agonizirajućeg razvlačenja detalja, nema crvenih strela usnimljenih demonstrativno na sivoj podlozi. Sve je tako jasno i jednostavno, neposredno i dirljivo, i od toga zasuze oči. Dramska struktura filma koristi jednostavnu preciznost dobre tragedije. Gvido mora umreti, i to baš na način kako umire, i baš u trenutku kada umire. Pre svoje smrti – i tu saznajemo koliko je za njega život dragocen i predivan – on izvodi nekoliko čaplinskih gegova kako bi dao snagu i veru dečaku, nakon što je on ispuzao iz svog skloništa. A to što ne vidimo Gvidovu smrt kada joj dođe vreme, govori mnogo o istančanom ukusu filma, i njegovom besprekornom stilu. Međutim, izveštaj pucanja mitraljeza koji se ubrzo začuje ima svoju funkciju i sadrži važnu i otrežnjujuću poruku. Na kraju, dečak zaista ugleda svoju nagradu kako se kotrlja prema njemu – „pravi tenk“. Ali na tom mestu tuga zbog upropaštene „igre“ razara priču. I onda razumemo, da bi se negde drugde, „igra“ nazvala civilizacijom, humanošću, slobodom – svime što je čovečanstvo ikada smatralo vrednim. I kada dečak, koji je sada ponovo sa majkom i u njenom naručju, uzvikne „pobedili smo!“, njegove reči počinju da liče, kroz snagu ovog momenta, na elegiju kadriranu u žalosti.

Primitio sam da je Benjini, tvorac ovog filma, rođen 1952. On predstavlja novu generaciju koja se bori sa duhovima Aušvica i ima smelosti (ali i snage) da polaže pravo na ovo tužno nasleđe.

Sa engleskog preveo Vladimir Stojnić

Izvornik: *Imre Kertész, Who Owns Auschwitz?*, translated by John MacKay, *Yale Journal of Criticism* 14.1 (2001): 267-272. © Yale University and The Johns Hopkins University Press.

Imre Kertes (Imre Kertész, 1929-2016) je mađarski pisac jevrejskog porekla rođen u Budimpešti. Sa 15 godina je odveden, najpre u Aušvic, a zatim u Buhenvald, gde je proveo godinu dana, sve dok Američka vojska nije oslobodila logor u aprilu 1945. godine. Svoj prvi, i najznačajniji roman koji govori o boravku u logoru, *Besudbinstvo (Sorstalanság)* objavio je 1975. Bio je u nemilosti mađarskog komunističkog režima, zbog čega se preselio u Berlin gde živi i radi kao prevodilac sa nemačkog jezika i slobodni pisac. Pored *Besudbinstva*, objavio je još petnaestak knjiga proze, memoara i eseja. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 2002. godine.

Vladimir Stojnić je rođen 1980. godine u Beogradu. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Beogradu 2005. godine. Poeziju, kratke priče i književne prikaze objavljivao je u brojnim domaćim književnim časopisima, dnevnim listovima, antologijama i zbornicima. Pesme su mu prevedene na poljski, francuski i engleski jezik. Dobitnik je nagrade *Mladi Dis* za najbolji neobjavljeni pesnički rukopis u 2008. godini. Objavio je knjige pesama: *Vreme se završilo* (2008), *Fotoalbum* (2010), *Czas się zakończył* (drugo izdanje knjige *Vreme se završilo*, na poljskom jeziku, 2011), *Poziv na saučesništvo* (2011) i *Kutija* (2013). Priredio je antologiju nove srpske poezije *Prostori i figure*, izbor iz nove srpske poezije (Beograd, 2012). Sa Vladimirom Đurišićem priredio knjigu izabrane mlade srpske poezije *Van, tu, free* (Cetinje, 2013). Prevodi sa engleskog jezika i jedan je od urednika internet časopisa za savremenu poeziju *Agon* (www.agoncasopis.com) i poetskog bloga *Jurodivi*. Živi u Zemunu.

Copyright © by *Balkanski književni glasnik – BKG*, 2014.
CIP – Katalogizacija u publikaciji, Narodna biblioteka Srbije, Beograd 82 BALKANSKI KNJIŽEVNI GLASNIK, [Elektronski izvor] / Glavni i odgovorni urednik Dušan Gojkov. – Elektronski časopis.
<http://www.balkanskiknjizevniglasnik.com/>
<http://www.balkanliteraryherald.com/>
ISSN 1452-9254 = Balkanski književni glasnik (Online)
COBISS.SR-ID 141175564 **BKG Sveska 25**

Imre Kertes

Ženi Lebl

Hadž-Amin i Berlin(11)

MUFTIJINE VEZE SA ABVEROM

Veze Hadž-Amina sa Rajhom, koje su počele još marta 1933. godine, pojačale su se 1936. dolaskom admirala Vilhelma Franca Kanarisa (Canaris) na čelo Abvera (*Abwehr*), vojne obaveštajne službe Rajha. Muftija je veoma aktivno saradivao sa nemačkim Abverom na polju špijunaže i sabotaže i predavao mu dragocene podatke, a od njega je dobijao novčanu pomoć.

Iz dnevnika general-majora Ervina Lahouzena (Lahousen-Vivremont), šefa Abvera II, sabotažnog odeljenja nemačke obaveštajne službe, vidi se da je Muftija još 1941. godine u službi sila Osovine obavljao razne delatnosti na teritorijama pod kontrolom Saveznika gde su živeli muslimani.

Sistem Hadž-Aminove delatnosti bio je usko povezan sa nemačkom špijunskom mrežom, jer su istim putem kojim i leci stizale vesti iz borbenih redova Saveznika, od agenata na Bliskom istoku koje je Muftija blagovremeno pripremio i s kojima je održavao stalne veze.

Lahouzen je 3. septembra 1941. godine uneo u svoj tajni dnevnik: "*Veliki muftija, koji je napustio Irak da bi prešao u Iran, u stalnoj je vezi sa Abverom II*".

Drugog januara 1942. godine Lahouzen je pomeo "*diskusiju s Velikom muftijom o ciljevima Abvera II*", a 2. juna zapisao je: "*Italijanski državljani kapetan Simen učestvovao je u diskusiji s Velikom muftijom o iskorišćavanju veza Velikog muftije za ciljeve Abvera II, u cilju da se pokaže solidarnost sila Osovine*".

Gotovo odmah po uspešnom bekstvu u Evropu, Hadž-Amin se posvetio radu u korist pobeđe svojih saveznika. Nemci su za njega otvorili specijalnu kancelariju u Berlinu zvanu *Büro des Grossmufti*, koja je kasnije imala ogranke u mnogim gradovima u Nemačkoj, Italiji i u okupiranim zemljama. U njegove aktivnosti spadali su: špijunaža, agitacija i propaganda, formiranje muslimanskih vojnih jedinica u okupiranim zemljama na Balkanu, u Rusiji i u Severnoj Africi, osnivanje Arapske legije, arapske brigade i organizacija pete kolone za dejstvo na Bliskom istoku, kao i akti sabotaže i padobranske ekspedicije iza borbenih redova Saveznika.

Kanaris je posetio Muftiju manje od dva meseca posle njegovog dolaska u Berlin, januara 1942. godine. Bio je to, kako izgleda, njihov prvi lični susret. On je u Muftijinu rezidenciju, u pratnji svoja dva pomoćnika, stigao u 16:00 časova i zadržao se tri puna sata. O tome susretu i razgovoru sa Hadž-Aminom Kanaris

je veoma detaljno obavestio MIP Rajha i naglasio da mu se čini da je Muftija mudriji od svih osoba koje je ikada sreo.

Kanaris je Muftiji predložio da formira špijunsku mrežu u arapskim zemljama, ali ga je Hadž-Amin ispravio rekavši da takva mreža već postoji i sakuplja obaveštenja o Britancima i Jevrejima u Palestini i drugim arapskim zemljama, jer je - po Muftijinim rečima - "*špijunaža osnova i preduslov za sve efikasne i uspešne borbe*".

Muftija je u Abveru dobio šifru "*Hidžra*", kao simbol za sličnost između bekstva proroka Muhameda iz Meke 622. godine i Hadž-Aminovog bekstva iz Jerusalima. Kanaris je svome izveštaju dodao da mu je Muftija saopštio mnogo dragocenih informacija o vojnom i političkom položaju u arapskim zemljama.

Mesec dana kasnije, 13. jula 1942. godine, Lahouzen je u svoj dnevnik upisao: "*Sastanak između šefa Abvera (admirala Kanarisa) i Velikog jerusalimskog muftije obavljen je u šefovom apartmanu. Ja sam uzeo učešća u razgovorima. Muftija je predložio šefu da pristalice 'Arapskog oslobodilačkog pokreta', koje je on predvodio, kao i pristalice bivšeg iračkog premijera Kailanija (lidera arapskog ustanka protiv Britanije) treba upotrebiti za ciljeve sabotaže i pobune na Bliskom istoku u skladu s ciljevima Abvera II*".

U časopisu "*Nachhut*", organu bivših pripadnika Abvera, koji je nesmetano izlazio u Nemačkoj posle Drugog svetskog rata, jedan od njegovih lidera pisao je o vezama Muftije sa ovom organizacijom. Pisac članka bio je izvesni Hauptmann F. S., čija je šifra u Abveru bila *Angelo*, a za koga se saznalo da mu je pravo ime bilo Franc Zojbert (Seubert). Njega je admiral Kanaris zamolio da se poveže sa Kailanijem i Muftijom odmah posle njihovog bekstva u Evropu, što je ovaj i učinio.

"Angelo" je predložio Hadž-Aminu da za svoga oficira za vezu sa Abverom uzme njihovog zajedničkog mladog prijatelja Arapina, koji je znao nemački kao da je Nemač, jer je godinama studirao u Nemačkoj i radio kao inženjer u nemačkim preduzećima. Taj "izvrsni i pouzdan" čovek, koji je uživao puno poverenje i Muftije i Angela i odgovornih nemačkih oficira, radio je za Abver pod šifrom Almajer (*Allmayer*). On je služio u Arapskoj legiji pod nemačkom komandom u Grčkoj, proizveden je u čin poručnika i "usvojio nemački način života i mišljenja".

Uz pomoć Almajera, "*Biro Velikog muftije u Berlinu*", čija je šifra u Abveru bila *OMI*, razvio se u odličnu i veoma plodnu poziciju za međunarodnu špijunažu. U OMI-mrežu spadali su, između ostalih, prof. dr Peter Šrumpf-Pieron (Schrumf-Pierron), stručnjak za rasna pitanja, koji je dugo služio kao lekar u Kairu i imao odlične veze u arapskom svetu (a u to vreme on je bio lični Muftijin lekar) i mađarski grof Laslo fon Almaši (Almasy), koji se u Prvom svetskom ratu borio u austro-ugarskoj vojsci, a kasnije se posvetio is-

traživanju oaza u Libiji. Nije mu bilo ravnog u poznavanju pustinjaških puteva i stazica, retkih izvora vode i opasnosti od peščanih oluja, čije je pojave znao da proračuna. Nemci su u njemu videli dragoceni dodatak snagama berlinske Muftijine OMI-mreže, koja je perfektно funkcionisala od Tunisa i Kazablanke preko Beograda, Sofije i Atine do Damaska, Bejruta, Kaira, Karačija i Delhija. Tokom vremena Abver je uspeo da preko OMI-mreže dobija vesti o pokretima savezničkih trupa i brodova. Ta veza radila je nesmetano preko Beča do poslednjih dana rata.

TUNISKA ILUZIJA HADŽ-AMINA

Krajem 1942. godine izmenilo se stanje na frontovima. Feldmaršal Ervin Romel (Rommel), koji je februara 1941. godine upućen u Libiju kao komandant nemačkih ekspedicionih snaga u Severnoj Africi (*Afrički korpus*), posle privremenih uspeha poražen je u bitci kod El-Alameina početkom novembra 1942. godine. Sile Osovine ostale su bez direktne morske veze sa Dalekim istokom, jer su britanske pozicije na prilazima Crvenom moru bile jake. SSSR je 19. novembra 1942. godine krenuo u kontraofanzivu kod Staljingrada i opkolio Šestu nemačku armiju. Nemačka vojska povlačila se sa kavkaskog fronta do poluostrva Taman, zapadno od Krasnodara.

Trebalo je delovati na prostorima koji su preostali, pre svega i što pre u zemljama Magreba.

Kada je juna 1940. godine kapitulirala Francuska, deo države ostao je pod direktnom nemačkom upravom, dok su u drugom delu Nemci postavili maršala Anrija Filipa Petena (Petain), heroja iz Prvog svetskog rata, na čelo tzv. višijevskog režima.

Franklin Delano Ruzvelt (Roosevelt), predsednik SAD, naimenovao je 6. avgusta 1942. godine generala Dvajta D. Ajzenhauera (Eisenhower) za komandanta tzv. *Operacije 'Baklja'*, koju je trebalo izvršiti 7. i 8. novembra 1942. godine. Plan je imao tri faze: zapadne američke jedinice trebalo je da se iskrcaju u oblasti Kazablanke u Maroku; istočne jedinice kraj Orana u Tunisu, tada pod pokroviteljstvom višijevskog režima, a zajedničke britansko-američke jedinice u Alžiru.

U to vreme Hadž-Amin je imao jedan od najvećih obaveštajnih uspeha, koje Rajh nije iskoristio: OMI-mreža prenela je Abveru tačan datum i lokaciju invazije Saveznika u Severnoj Africi (8. novembra 1942. godine u Oranu, Alžir) i to 14 dana pre njenog početka.

Hadž-Amin, koji je tada boravio u Rimu, pozvao je Angela i pokazao mu pismo koje je dobio od "veoma važne osobe", a preko svojih veza u Maroku i Španiji. Uslov za predaju te vesti bio je da se Angelo obaveže da će čuvati u tajnosti izvor vesti. Angelo je pokušavao da ubedi svoje pretpostavljene da poveruju u važnost i istinitost vesti, ali se držao časne reči koju je

dao Muftiji. On piše: "*Na žalost, zbog toga u Vermah-tu nisu poverovali u verodostojnost izveštaja i nisu ga prihvatili.*" Vest je stavljena *ad acta*, uz naznaku da je to "nameštaljka" (*Spielmaterial*).

Invazija je počela tačno određenog dana i na određenom mestu, samo ne u razmerama kako je Muftija saopštio.

Ipak, izgleda da je ta informacija u neku ruku povukla "alarmna zvona" i omogućila Nalcima da se brzo osveste i već sutradan, 9. novembra 1942. godine, avioni nemačkog vojnog vazduhoplovstva zauzeli su aerodrom u Tunisu, a 14. novembra cela zemlja je bila u nemačkim rukama, te su bar na tom frontu Nemci preduhitrili Saveznike.

Ono što je bilo važno Hadž-Aminu bila je činjenica da su u Rajhu shvatili da se mogu uzdati u njegove informacije.

U svojim sećanjima Muftija je zabeležio: "*Molio sam da se sile Osovine angažuju u korist severnoafričkih zemalja i da sa njima sarađuju kako bi odbili američku agresiju, iz koje se osećao zadržan cionizma i međunarodnog jevrejstva. Njegovo vođstvo, na čelu sa dr Vajzmanom (Weizmann), požurilo se da izrazi radost povodom okupacija tih zemalja. Vajcman je izjavio da je Alžir, u kome živi oko 140.000 Jevreja, mostobran između Njujorka i Jerusalima...*"

Već sutradan po iskrcavanju nemačkih snaga u Tunis, nemački propagandni aparat pomogao je Muftiji da štampa brošure i letke na arapskom jeziku, namenjene muslimanima severne Afrike. 26. novembra 1942. godine Hadž-Amin se njima obratio i u emisijama preko radija, u kojima je oštro napao Ameriku i Britaniju, oruđa za jačanje snage Jevreja, koji su "gazde Amerike".

Decembra 1942. godine Hadž-Amin se preko Radio-Berlina obratio Arapima u Maroku:

"Američka zavera za juriš na Maroko nije nas iznenadila. Jačanje njenih delatnosti na arapskom istoku i njihova široka propaganda u Maroku dokazuju novi smer njihovog neprijateljstva.

Otkako je posle prošlog rata u Americi ojačao jevrejski uticaj, ona je postala kamen spoticanja na putu nezavisnosti Arapa i njihovom oslobađanju. Ona je uvek politički i novčano podržavala cionistički pokret i omogućila judaizaciju Palestine. Arapski ustanak u Palestini, koji su podržali Arapi i muslimani celog sveta za odbranu Palestine protiv anglo-jevrejskog napada, gotovo je doveo 1939. godine do britanskog pristanka na mnoga prava Arapa. Ali Amerika, podležući jevrejskom uticaju, bila je prepreka u tom smeru i trudila se svim silama da onemogući taj plan.

Snaga uticaja Jevreja u Americi jasno se vidi u ovom ratu. On podstiče američke Jevreje-kapitaliste da se bore i šire i sada imaju nameru da prošire svoj uticaj na nove bogate zemlje.

Amerikanci dobro poznaju nesreću koju su im doneli Jevreji, oni znaju kako su Jevreji služili kao oči i

sredstva za napadače, kako su iskoristili dobra zemlje, pljačkali njena blaga i jačali korupciju. Napad Amerike na Maroko jača uticaj Jevreja, udvostručuje njihovu kontrolu i pojačava njihov ponos. Amerika služi kao jevrejski 'magarac za jahanje', ali ih ona ipak podržava. Marokanci će još videti kako će Jevreji trčati za Amerikancima i pomagati im, podržavati ih, špijuniraće za njih i proširiće, uz američku pomoć, pljačku narodnog blaga, ono što Jevreji čine svuda po svetu.

Ja verujem da će se naša braća Marokanci, koji su učili od prethodnih teških iskustava, sresti sa novim napadačima budno i pažljivo. Neće proći dugo vremena dok se uvère da su jevrejski robovi i kao rezultat toga - neprijatelji Arapa i islama. Nema iza tog novog napada nikakvog dobra koje ih očekuje i ničeg što menja stanje, već samo povećava katastrofu koju im donose Jevreji.

Ja verujem da naša braća Marokanci neće saradivati sa Saveznicima i da će strpljivo čekati, jer Alah može da preokrene svaku teškoću na lakoću, jer posle nevolje dolazi spasenje i posle svake mutne noći dolazi svetlo i lepo jutro."

Od 19. jula 1942. godine u Tunisu je, doduše pod pokroviteljstvom Višija, vladao beg Muhamed VII "El-Munsif", otvoreni francuski neprijatelj, koji je 1921. godine dao ostavku na položaj regenta, na koji ga je postavio njegov otac Muhamed V "El-Nazir", a u znak protesta protiv Francuza i protiv francuske kolonijalne politike u njegovoj zemlji. Gotovo celo tunisko rukovodstvo Novoustavne partije "Neo-destur" uhapšeno je aprila 1938. godine. Posle početka Drugog svetskog rata zatočenicima su prebačeni iz Tunisa u zatvor u Marseju. Među njima je bio i Habib Burgiba (Bourgiba).

Beg je pokušavao da uspostavi vezu sa Nalcima i došao do zaključka da najkraći put do njih vodi preko Hadž-Amina. Oktobra 1942. godine on je preko svoje veze u Parizu uputio pismo Hadž-Aminu i u njemu dao veoma važne informacije o njegovoj zemlji. On je predložio Muftiji da dođe na čelo antifrancuskog pokreta u Tunisu. Muftija je to pismo preneo dr Karlu Kapu (Kapp), nemačkom generalnom konzulu u Rimu, a prevod je 17. novembra dospelo u ruke Ervina Etela.

Povodom Begovog pisma, Hadž-Amin je sastavio memorandum u vezi sa opasnošću od jake anglo-američke propagande na tim prostorima. On je upozorio Nemačku da ne polaže suviše vere u izjave višijevske vlade na odanost silama Osovine i naglasio da se Francuzi ne odupiru dovoljno stanju koje je nastalo. Hadž-Amin je predložio da se anglo-američkoj propagandi među stanovništvom u Alžiru i Maroku odgovori ravnom merom, kako bi se otežale vojne akcije Saveznika, a za normalizaciju i integraciju tamošnjih vlasti.

Donosimo detaljan tekst memoranduma:

a) Što se tiče vojske, u Tunisu treba formirati oslobodilačku vojsku zemalja Magreba. Ona će biti sastavljena od oslobođenih arapskih ratnih zarobljenika iz tih zemalja u Nemačkoj, od radnika iz zemalja Magreba koji se nalaze u Francuskoj i od vojnika iz zemalja severne Afrike u francuskoj vojsci. Treba pozvati na oružanu pobunu arapska plemena u predelima koje su okupirali Saveznici. U Tunisu treba prebaciti sve arapske jedinice koje služe u redovima sila Osovine.

b) Što se tiče politike, treba objaviti deklaraciju u vezi sa pravom na nezavisnost zemalja Magreba. Treba potpisati sporazum između Nemačke i Italije s jedne i arapskih zemalja s druge strane, po primeru egipatsko-britanskog ili iračko-britanskog sporazuma. Moglo bi se početi time u Tunisu, jer tamo Muftija najbolje poznaje potrebne načine za propagandu. Tako će sile Osovine pridobiti za sebe najmanje pola miliona neustrašivih i hrabrih vojnika, s borbenim iskustvom, te će se vojno stanje koje trenutno izgleda bolje za Saveznike pretvoriti u bolje za sile Osovine.

Vrhovna komanda Vermahta prenela je 3. decembra Muftijin plan MIP-u Rajha, uz napomenu da treba posvetiti veliku važnost podizanju pobune stanovništva severne Afrike na teritorijama gde su se iskrcali Saveznici. Istaknuto je da su Muftija i Kailani spremni da učine sve napore da se angažuju u tom cilju. Vrhovna komanda je javila MIP-u da Muftija predlaže da upute njega lično u Tunis, kako bi mogao na licu mesta da obradi sve detalje svoga plana na najbolji mogući način i da tamo organizuje arapski ustanak.

U MIP-u Rajha su u početku smatrali da je Muftijin plan logičan i zadovoljavajući, jer je u razgovorima koji su tih dana vođeni u Hitlerovom štabu raspravljano o sličnim problemima.

Stav Rajha po pitanju severne Afrike bio je pun protivrečnosti. Dok vođstvo Abvera nije videlo drugi način za podizanje ustanka u pozadini Saveznika osim saradnje s Muftijom, drugi činioци u Berlinu smatrali su da će Muftijin plan uzrokovati mnogobrojne teškoće Nemačkoj u vezama sa njenim saveznicima. Tu stvar izneo je dr Ernst Verman 8. decembra u odgovoru Vrhovnoj komandi, rekavši da je nemoguće obećati Arapima severne Afrike nezavisnost, jer to stoji u suprotnosti sa obećanjem Hitlera maršalu Petenu, a nemoguće je i zbog odnosa između Nemačke i Španije, ali da se u principu ne protivi mešanju Muftije u Tunisu. Nije bilo jasno da li je on bio za ili protiv Muftijinog putovanja.

Vođstvo Rajha procenilo je da Muftijino prisustvo u Tunisu ne bi bilo korisno, pogotovu što su tamo aktivno delovale lokalne nacionalističke stranke, kojima je Nemačka odobrila izvesnu slobodu delatnosti, ali su istovremeno i dalje priznavali i podržavali protektorat višijevske vlade, te su bili zainteresovani za održavanje reda i mira.

U Italiji je Hadž-Aminov plan potpuno odbijen. Italijani su smatrali da nema smisla pregovarati sa Mufti-

jom o budućnosti francuske kolonijalne imperije ne samo zbog obaveze Hitlera prema Petenu, već i zbog toga što su, posle gubitka Libije, Italijani smatrali da im pripada neka vrsta kompenzacije u Tunisu, koji su smatrali kao deo svog životnog prostora. O tome je bilo razgovora u Rimu 11. decembra između Leonarda Vitetija (Viteti), šefa italijanskog odeljenja za evropske i zemlje Sredozemlja i markiza Blaska Lance d'Ajete, šefa kancelarije grofa Čana, sa Otom fon Bismarkom, savetnikom nemačke ambasade u Rimu.

Protiv Muftijinog izaslanstva bio je i dr Rudolf Ran (Rahn), koga je MIP Rajha postavio za oficira za vezu sa komandom nemačkih snaga u Tunisu. U MIP-u Rajha primljen je 12. decembra telegram u kome je dr Ran tvrdio da bi muftijino slanje u severnu Afriku bilo prerano, zato što bi tamo imao veoma skućeno polje rada, te neće koristiti silama Osovine.

Da je Hadž-Amin žarko želeo da otputuje u Tunis bilo je poznato celom vođstvu Rajha. Odluku je doneo Hitler. Pošto je dobio sve izveštaje i analize, on je odlučio da bi Muftijino putovanje tog časa (a možda i kasnije) samo komplikovalo njegove veze sa Italijom. O tome je feldmaršal Vilhelm Kajtel (Keitel) telefonski obavestio Kanarisa, Kanaris je o tome javio Vajczekeru, a ovaj je to preneo Ribentropu.

Dr MUSA ABDULAH STUPA NA POZORNICU

Nemačka vrhovna komanda (OKW) ipak je odlučila da pošalje u Tunis svog čoveka, koji bi proučio situaciju i o tome je obavestavao. Za taj zadatak izabran je dr Musa Abdulah el-Huseini, ne samo blizak Hadž-Aminov rođak, već i veoma blizak njegovim pogledima na svet, koji je dotle bio u Muftijinoj senci.

Dr Musa Abdulah bio je poznat ne samo nemačkom vođstvu, već su ga poznavali i cionistički lideri. Kako je već navedeno, još decembra 1937. godine on se u Londonu sastao sa sekretarom cionističke federacije u Britaniji, a februara 1938. godine i sa Ben-Gurionom, koji ga je ocenio kao čoveka arapske levice.

Ustanovilo se da je Musa Abdulah bio socijalist, ali druge vrste nego što je mislio Ben-Gurion: on je bio nacional-socijalista, vatreni nacista i desna ruka svoga strica Hadž-Amina pre i za vreme Drugog svetskog rata, pa i kasnije. On je Muftiju pratio na svim njegovim putovanjima, uključujući i putovanje u NDH u cilju mobilizacije bosanskih muslimana u redove Vafen-SS. Pošto je bio inteligentan, znao nekoliko jezika i poznao uticajne ljude, njega su Nemci slali na mnoge tajne i delikatne misije. Imao je prijateljske veze sa Himlerom, Adolfom Ajhmanom i vođstvom Abvera, Gestapoa, SS i Vafen-SS i imao je privilegiju kao malo ko od stranaca da bude pozivan u koncentracione logore kako bi ih proučavao, jer su ga nacisti predviđeli za važne i centralne uloge u "novom poretku", posle pobeđe u koju su bili ubeđeni. U vrhuški Rajha na-

zivali su ga "*budući Hajdrih Bliskog istoka*". Kao što je poznato, Rajnhard Hajdrih (Heydrich) bio je jedan od inicijatora zloglasne Vanze-konferencije 20. januara 1942. godine, gde je odlučivano o sprovođenju "konačnog rešenja jevrejskog pitanja".

Dr Musa Abdulah stigao je u Tunis 23. novembra i tamo ostao pet dana. Tamo je predao Begu lično Muftijino pismo, pisano u zajednici sa Abverom. Hadž-Amin je pisao Begu veoma umereno i obazrivo, da ne bi povredio ni Italijane niti Francuze, ali u nameri da otkloni sumnju u dobre namere Rajha. U svome pismu on nije odgovorio na Begov predlog, već je podvukao da sile Osovine gaje duboko prijateljstvo i simpatije prema Arapima i da će poštovati legalni položaj Bega i njegove vlade. On je čak pozvao Arape da pomognu francuskoj vojsci koja saraduje sa silama Osovine i bori se protiv zajedničkog neprijatelja, čija bi pobeđa bila pobeđa jevrejstva i komunizma.

Ne zna se da li je bila čista slučajnost što se njegov boravak u Tunisu (od 23. do 28. novembra 1942. godine) poklopio sa prvim antijevrejskim akcijama. Tih dana uhapšeno je celokupno rukovodstvo jevrejske zajednice, sa predsednikom Mošom Burdelom na čelu, počeli su prvi prinudni radovi i izgnanstva Jevreja. Intervencije francuskog guvernera i italijanskog konzula dovele su do oslobađanja većine zatočenika posle nekoliko dana.

Dok je dr Musa Abdulah bio u izaslanstvu Rajha u Tunisu, Muftija je 25. novembra 1942. godine preko Radio-Berlina emitovao poruku ne samo tuniskim, već i svim Arapima Magreba, kojom ih je podržao "u njihovoj hrabroj borbi protiv zajedničke britansko-jevrejsko-američke agresije".

Po svom povratku iz Tunisa, dr Musa Abdulah sašao se pre svega sa Muftijom i njemu referisao o stanju u toj zemlji i o aktivnostima partija "Destur" i "Neo-destur". Cilj obe partije bio je isti: oslobođenje Tunisa od francuske dominacije, ali su im putevi bili različiti. Simpatija Tunizana, po rečima dr Muse Abdulaha, bila je na strani Nemačke; oni su se nadali da njenom pomoću i posle njene pobeđe postignu oslobođenje.

Dr Musa Abdulah je bio siguran da su Nemci naučili lekciju iz iskustva Libije, kada su Italijani odlučili da odustanu od svojih pretenzija u korist prijateljstva sa Arapima i muslimanima. Zato se u svome izveštaju protivio odluci Rajha da u Tunis pošalje dr Rudolfa Rana, koji je u arapskim zemljama bio poznat kao oduševljeni pristalica nemačko-francuske saradnje, što nije bilo u skladu sa arapskim težnjama. Naravno da je zadatak dr Rana u Tunisu pre svega bio da olakša aktivnosti okupacione vojske, ali se u istoj meri trudio da ne povredi osećanja Arapa.

Dr Musa Abdulah se usudio da kritikuje nemačku politiku u Severnoj Africi, jer su Nemci priznali Sredozemlje kao italijansku sferu i nastojali da pridobiju simpatije i svojih bivših neprijatelja Francuza široko-

grudom politikom prema njima, pa zbog toga prema Arapima zauzimaju drukčiji stav nego što bi se trebalo očekivati od vernih saveznika. Na kraju je izneo svoje mišljenje da nemačka aktivnost u Tunisu može da uspe samo ako bude imala jake osnove. Tu je došlo do veoma važne opaske: dr Musa Abdulah smatra da jedina ličnost koja bi mogla da ispuni centralni zadatak u Severnoj Africi nije niko drugi nego njegov stric Hadž-Amin el-Huseini.

Drugi put Rajh je poslao dr Musu Abdulaha u Tunis 28. januara 1943. godine, ovoga puta sa ličnom Hitlerovom porukom lokalnom arapskom vođstvu. On se opet sastao sa tuniskim Begom i sa njim vodio pregovore o povratku Habiba Burgibe iz "luksuznog izgnanstva" u Italiji i o postavljanju Hadž-Amina "za zaštitnika Burgibine vlade", čitaj: upravitelja državnim poslovima. Ovoga puta dr Musa Abdulah ostao je u Tunisu do 24. februara. Po povratku u Berlin izrazio je onima koji su ga poslali svoje mišljenje, koje se nije razlikovalo od onoga posle njegovog prvog boravka u Tunisu: partiji "Neo-destur" i Habibu Burgibi treba predati političko vođstvo u Tunisu, a Hadž-Aminu omogućiti da pomaže toj vladi.

Novembra 1942. godine Nemci i Italijani su se pristigli da postoji grupa ličnosti koje bi im mogle pomoći efikasnije nego Hadž-Amin da učvrste svoje položaje u Tunisu. Bili su to pre svega Habib Burgiba, njegov brat Muhamed i drugi istaknuti članovi "Neo-destura", koji su tada bili u zatvoru. 26. novembra zamolila je italijanska vlada da ih Nemačka oslobodi.

Nemci su već početkom decembra oslobodili zatočenike i posle izvesnih procedura prebacili su ih u Italiju. U Rim su stigli 10. januara 1943. godine i tamo veoma svečano dočekani i ugošćeni u jednom od zama.

Oslobađanje zatočenika oduševilo je arapski živalj u Tunisu, ali su Nemci i Italijani planirali da ove lidere iskoriste u svoje ciljeve. Habib Burgiba je još u Rimu izjavio da on želi da saraduje sa silama Osovine do njihove konačne pobeđe, ali je pozvao svoj narod da bude veran njihovom vođi begu Muhamedu "El-Munsifu".

Za vreme svog boravka u Rimu Burgiba je jednom govorio preko Radio-Barija, Hadž-Aminove stanice na arapskom jeziku i samo je jednom pisao Hadž-Aminu o pregovorima koje je počeo da vodi sa Italijanima, ali uopšte nije pomenuo neku saradnju sa Muftijom. Naprotiv, 18. februara Burgiba se žalio Italijanima da Hadž-Amin spletkari da bi sebi stvorio pozicije u Tunisu, a za borbu protiv njega.

Tuniski lideri vraćeni su u domovinu u nekoliko talasa, počev od 26. februara 1943. godine. Habib Burgiba vratio se u Tunis 9. aprila i dočekan kao narodni heroj. Burgiba je pozvao svoj narod da saraduje sa jedinicama "Slobodne Francuske".

Time je završeno tunisko poglavlje Hadž-Aminovih iluzija.

Nemačka okupacija Tunisa trajala je oko šest meseci, do 7. maja 1943. godine, kada su ih odande proterale britansko-francuske trupe. Britanci su uhapsili bega Muhameda "El-Munsifa", ali je posle tri dana oslobođen. Francuzi su mu 11. maja postavili ultimatum: ili da se odrekne prestola ili da bude proteran. Pošto je oklevao s odgovorom, ponovo je uhapšen, ovog puta od strane Francuza, i bio primoran da se odrekne trona u korist svoga rođaka Muhameda "El-Amina".

HADŽ-AMINOVI PLANOVI ZA BOMBARDOVANJE PALESTINSKIH GRADOVA

U iščekivanju ulaska trupa generala Ervina Romela u Palestinu 1942. godine, Hadž-Amin je intenzivno održavao veze sa svojim ljudima. Po onome što je Muftija zapisao u svoj dnevnik može se videti da im je on poslao pomoć za organizovanje diverzija, te je zapisao i dodatne akcije koje je trebalo obaviti:

- * Veza sa Arapskom legijom i sa plemenima;
- * Proveriti njihove potrebe i prebaciti im oružje, municiju i diverzantski materijal;
- * Podbuniti stanovništvo i podstaći ga na diverzantske akcije, kao uništavanje mostova i fabrika, paljenje benzina i slično.

Trebalo je da Hadž-Amin odredi mesto na obali za iskrcavanje oružja i municije. On je želeo da pošalje u Palestinu izvestan broj Nemaca, materijal za pisanje i šifru za tajno pismo za upotrebu njegovih ljudi, da proširi špijunsku mrežu i da je aktivira, kao i da formira tajnu radio stanicu. Za to je ovlastio Adela i Favzija (?) da mu budu veza i obaveštajci. Muftija je zapisao da treba proveriti "*kilovat osvetljenja u Palestini*".

U međuvremenu, sve vesti koje su stizale iz Palestine o diverzantskim akcijama u Palestini, bile one delo raznih arapskih struja, pa čak i delo jevrejskih ilegalaca, Muftija je saopštavao Abveru kao delo njegovih ljudi, te je u to uspeo da ubedi i same Nemce.

Jedan od velikih Muftijinih planova bilo je nemačko bombardovanje gradova u Palestini. Da bi opravdao molbe maršalu Hermanu Geringu (Göring) i ubedio ga u važnost toga plana, Muftija mu je saopštio da su Britanci podigli skladišta oružja i municije kraj Omarove džamije i crkve Hristovog groba u Jerusalimu, pa sile Osovine imaju potpuno pravo da bombarduju palestinske gradove i da odgovornost prebace na Britaniju.

Molbama Geringu Muftija je uvek prilagao detaljne planove predloženih objekata, kao i datume kada treba te objekte bombardovati, datume koji su bili važni za Jevreje, naročito jevrejske praznike i 2. novembar.

Sredinom 1943. godine Muftija je predložio Geringu da bombarduje Jerusalim na "cionistički dan", 2. novembra. Cilj bi bila zgrada Jevrejske agencije u središtu grada. Kao i uvek, Muftija je priložio detaljnu mapu Jerusalima, ali je na njegovo veliko iznenađenje

Gering odbacio i taj predlog. 17. jula pisao mu je da u Jerusalimu ne vidi nikakve vojne objekte, osim toga što je svestan važnosti toga grada i njegovih svetih mesta, manastira i međunarodnih humanitarnih ustanova i za hrišćanstvo i za islam.

U dokumentu obeleženom kao "tajni" vojnog vazduhoplovstva Rajha od 29. oktobra 1943. godine piše da je u poslednjih šest meseci Hadž-Amin nekoliko puta predlagao bombardovanje Tel-Aviva, koji je prema njegovim shvatanjima bio simbol jevrejstva, njegovo uporište i cilj imigracije. Njegova je namera bila da tu "tvrđavu cionizma" uništi posle pobeđujućih sila Osovine.

"Plan Tel-Aviv" pojavljuje se nekoliko puta u Muftijinih dnevnicima i uvek s dopunskim podacima. Hadž-Amin je zapisao kao poglavlja:

* *Plan Tel-Aviv: treba prikupiti što je moguće više podataka o gradu.*

* *Za Kaltenbrunera: stvar Tel-Aviva i 2. novembar.*

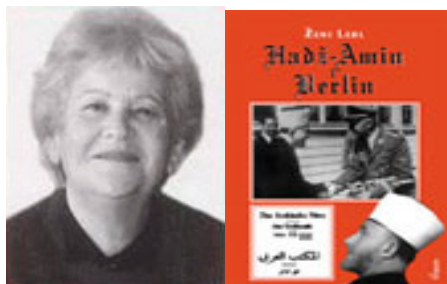
* *Izveštaj o Tel-Avivu i o tvornicama.*

* *Udariti na Tel-Aviv i vratiti mape.*

Za razliku od Muftijinih planova sa Tel-Avivom, vojno vazduhoplovstvo Rajha pokazalo je interesovanje za druge projekte, kao bombardovanje izvesnih ciljeva duž obale, uključujući luku Haife i postrojenja za rafineriju nafte u blizini grada. Muftija je predložio da se ti objekti bombarduju 1. aprila, na jevrejski praznik Pesah. On je bio ubeđen, a hteo je da ubedi i Geringa, da bi bombardovanje tih ciljeva teško pogodilo Jevreje i istovremeno bi se postigao ogroman propagandni utisak širom arapskog sveta.

Međutim i taj plan je propao, jer su Saveznici već maja 1943. godine oslobodili Tunis, poslednju bazu sila Osovine u Severnoj Africi. Palestina je bila daleka od fronta i, uz sve simpatije za Hadž-Amina, vazduhoplovstvo Rajha imalo je u to vreme mnogo važnije i hitnije zadatke.

Odlomci iz knjige književnice i istoričarke Ženi Lebl *Hadž-Amin i Berlin*. Izdavač **Čigoja štampa**.

U ovom broju

Predrag Finci: *Granica pisanja*

Anis Bajrektarević: *Bliski istok i još bliži Brisel*

Olivier Roy: *Europski korijeni islamskog radikalizma*

Novica Milić: *Da li su Srbi šizofreni?*

Sofija Živković: *Deca Dunava i drugo plemstvo*

*** *Poslednja knjiga Virdžinije Vulf*

Aleksandra Mijalković: *Priča o pripovedaču*

Imre Kertes: *Čiji je Aušvic?*

Ženi Lebl: *Hadž-Amin i Berlin(11)*

www.mansarda.rs

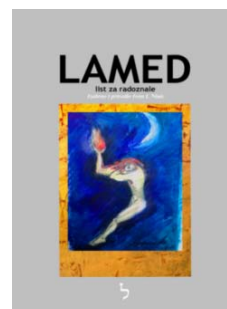
"Nisu sve knjige opasne, opasna je samo jedna" (Danilo Kiš)

Stranice posvećene Jevrejima bivše Jugoslavije

<http://elmondosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

42268 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com